

Prospekt - prosjektskisse

Å bygge stavkirke fra bunnen av

Rekonstruksjon av Borgund stavkirke 2023 – 2029

NORSK
HÅNDVERKSINSTITUTT
2

SETESDAL STAVKYRKJE

Fortidsminneforeningen

Innholdsfortegnelse

Bakgrunn.....	4
Om håndverkspedagogikk og UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven	6
Riksantikvarens stavkirkeprogram 2001-2015	8
Hvorfor bygge en stavkirke?	9
Hvorfor Borgund stavkirke?	10
Hvordan ble Borgund stavkirke bygget?	10
Prosjektet.....	12
Deltakere	12
Hovedsamarbeidspartnere	12
Andre institusjonelle samarbeidspartnere.....	12
Læringer og næminger	13
Andre relevante	13
Internasjonalt samarbeid	13
Prosjektorganisering	15
Prosjektstruktur	15
<i>Prosjektstyre</i>	15
<i>Fagråd</i>	15
<i>Byggkomite</i>	15
<i>Konsultasjonsråd</i>	15
<i>Lokal dugnadsgruppe</i>	16
Overordnet ansvarsdeling hovedprosjekt.....	16
<i>Juridisk forankring</i>	16
Håndtering av økonomi	16
Organisering	18
En betydelig læringsarena	19
Overføring av kompetanse – bygging av ny kompetanse	20
Pedagogisk arena for formidling av håndverkskunnskap.....	21
Organisering av opplæringsarbeidet.....	21
<i>Overføring av kompetanse i kjernegruppen</i>	21
<i>Stipendiater</i>	21
<i>Samlingsbasert opplæring</i>	21
<i>Oppgaver på studiested</i>	21
<i>Hospitanter</i>	22
<i>Læringer og næminger</i>	22

Involverte fag.....	22
<i>Tømrerfaget</i>	22
<i>Smedfaget</i>	22
<i>Treskjærerfaget</i>	22
Forskning og praktisk prøving	23
Metode	23
Prosessuelt autentisk rekonstruksjon	23
Aktuelle temaer for praktisk forskning.....	24
Tverrfaglighet.....	25
Dokumentasjon.....	26
Formidling.....	27
Innsatsfaktorer.....	28
Norsk håndverksinstitutt.....	28
<i>Håndverksstipendiater</i>	28
<i>Bygging av takrytter som stipendiatprosjekt</i>	28
<i>Tidligere håndverksstipendiater</i>	28
<i>Hospitanter</i>	29
<i>Dokumentasjons- og opplæringsprosjekter</i>	29
Stiftelsen Setesdal stavkyrkje.....	29
<i>Økonomisk bidrag</i>	29
<i>Overordnet økonomisk ansvar</i>	30
<i>Lokal prosjektleder</i>	30
<i>Byggetomt</i>	30
Fortidsminneforeningen	30
Riksantikvaren.....	30
Aust-Agder museum og arkiv (Setesdalsmuseet, Setesdal bygningsvernssenter).....	31
NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning).....	31
Agder fylkeskommune	32
Valle kommune	33
Hjerleid Handverksskole AS	33
Fagskolen Innlandet.....	34
Tradisjonshåndverk opplæringskontor (TrHå)	34
Tidslinje/framdriftsplan	35
Økonomi	35
Referanser	39
Vedlegg	40
1. Opplæringsmatrise	40
2. Detaljert budsjett.....	46

Prosessuelt autentisk rekonstruksjon av Borgund stavkirke

Prosjekt nr.: 12510122

Prosjektperiode:	2023-2029
Sluttrapport:	2029
Sted:	Rysstad i Valle, Setesdal
Deltakere:	Nye og tidligere håndverksstipendiater, fagpersoner som var involvert i Riksantikvarens stavkirkeprogram. Relevante håndverksmiljøer og studiesteder
Dokumentator:	Ikke avklart
Prosjektleder:	Ikke avklart
Tradisjonsbærer:	Flere
Fagpersoner:	Flere
Ansvarlig:	Norsk håndverksinstitutt
Samarbeidspartnere:	Riksantikvaren, Fortidsminneforeningen, Stiftelsen Setesdal stavkyrkje, reiselivet, NRK eller annet mediehus

Bakgrunn

Den håndverksmessige kunnskapen om stavkirkene i Norge er dels mangelfull, og i stor grad knyttet til noen få håndverkere som deltok i Riksantikvarens stavkirkeprogram 2001-2015. Dette er kunnskap det haster med å sikre. I prosjektet vil Norsk håndverksinstitutt i samarbeid med Stiftelsen Setesdal stavkyrkje videreføre eksisterende kompetanse og avdekke glemt kunnskap, gjennom å gjennomføre en prosessuelt autentisk rekonstruksjon av en stavkirke i full størrelse. Gjennom prosjektet vil Håndverksinstituttet:

- Sikre kunnskap om stavkirker som ellers går tapt, og bidra til ny kunnskap
- Skape en unik læringsarena for en ny generasjon tradisjonshåndverkere fra hele Norge
- Involvere mer enn 1000 unge håndverkere over en periode på 6 år
- Skape et viktig nasjonalt og internasjonalt referanseprosjekt for vern og videreføring av tradisjonelt håndverk
- Samle fagmiljøet i Norge

Bilde: Norsk håndverksinstitutt.

Prosjektet vil videre:

- Bygge på handlingsbåren kunnskap som prinsipp
- Bidra til å formidle, sikre og videreføre kunnskap etter Riksantikvarens Stavkirkeprogram, slik at kunnskapen blir forvaltet på en bærekraftig måte over tid
- Bidra til kunnskapsutvikling gjennom praktisk håndverksforskning – utprøving av hypoteser og teori skapt gjennom Stavkirkeprogrammet. Byggingen er et komplisert bygge- og forskningsprosjekt som vil avdekke ny kunnskap og bygge viktig kompetanse, både på teknikker og materialforståelse. Gjennom praktisk forskning kan vi finne ny kunnskap som styrker bygningsvernet for middelalderbygg i tre i et varmere og våtere klima, og bidra til en framtidig økt bruk av bærekraftige materialer
- Være en arena for å lære om stavkirkene på en ny måte og avdekke glemt kunnskap som både gir oss en bedre forståelse av den tiden kirkene ble bygd, og en bedre forutsetning for å ivareta eksisterende bygg for framtiden
- Bygge, overføre og dele viktig tradisjonskunnskap til en ny generasjon håndverkere, innenfor en rekke fag og teknikker. Være en viktig formidlings- og læringsarena på ulike nivåer, fra grunnskole og videregående skole til håndverksstipendiater og studenter
- Gjennom involvering av unge inspirere en ny generasjon til en framtid som tradisjonshåndverkere
- Favne tverrfaglig og inkludere ulike fag og utdanningsnivåer
- Være et studieobjekt og formidlingsarena for hele håndverks-Norge over flere år, også etter at kirken er ferdig bygd
- Bidra til å skape en «vekkelse» i samfunnet rundt stavkirkene og tradisjonshåndverk
- Være en stor attraksjon under selve bygningsarbeidet
- Gi oss en framtidig turistattraksjon og formidlingsarena for kunst, kultur og håndverk der den blir bygd

Overordnet mål med prosjektet er å videreføre, utvikle og gjenoppdage viktig kompetanse innen tradisjonelle håndverk knyttet til bygging og ivaretagelse av stavkirkene spesielt, og middelalderbygg generelt. Prosjektet skal bidra til økt nasjonal oppmerksomhet om viktigheten og verdien av tradisjonelt håndverk, og være en læringsarena for profesjonelle utøvere så vel som for barn og unge som enten får sitt første møte med tradisjonshåndverket gjennom prosjektet, eller som er i utdanning for å bli framtidig tradisjonshåndverker.

Om håndverkspedagogikk og UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven

Da Norge ratifiserte UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven i 2007, sa Stortinget samtidig at den immaterielle delen av kulturarven vår har et krav på vern, på lik linje med slott og stavkirker.

Men hvordan verner man egentlig noe som er levende? Levende kulturarv er kontinuerlig i endring, det er det som gjør den levende. Derfor kan man ikke fryse den ned i en museumskjeller som en annen Ötzi. Da forsvinner jo den levende praksisen. Praksisen er kun autentisk innenfor sin egen kontekst. Den kan ikke settes på museum som underholdning for publikum og så er den ferdig vernet.

I prosjektene til Norsk håndverksinstitutt har vi mange ganger opplevd hvordan sterke fellesskap skapes, og deltagerne i prosjektene holder kontakten og møtes også etter at prosjektet er over. I konvensjonen benyttes ofte begrepet community. Community kommer av latinske communis, som betyr å dele, eller å ha noe felles. Det å dele den immaterielle kulturarven videre, og føre den videre til en ny generasjon, er sentralt i konvensjonen. Gjennom denne praksisen oppstår nye fellesskap og bånd. Med stavkirkeprosjektet vil vi knytte håndverks-Norge sammen, og bygge et fellesskap, på tvers av ulike fag og organisasjoner, gjennom å skape en unik pedagogisk arena.

I konvensjonsteksten legges det vekt på praksisen, eller utøvelsen: Altså den levende kunnskapen som er i mennesker. Alle som er opptatt av tradisjonelt håndverk vet at kunnskapen oppstår gjennom praksis og utøvelse. Slik føres håndverket best videre til en ny generasjon. Litt populært kan man si at man verner gjennom å praktisere.

Sentralt i Norsk håndverksinstitutts arbeid er begrepet handlingsbåren kunnskap. Vi benytter begrepet for å beskrive hvordan håndverkskunnskapen ligger i handlingen og utøvelsen. Begrepet beskriver også godt hvordan håndverket føres videre. Dette er relevant også på et høyere utøvende nivå. Det pedagogiske prinsippet om å bygge kunnskap gjennom praksis blir en rød tråd gjennom hele prosjektet.

Bilde: Wikimedia Commons

UNESCOs konvensjon anerkjenner tradisjonelt håndverk som en viktig del av vår kulturarv, og dermed løftes også statusen. På dette området har det skjedd en liten revolusjon i norsk kulturminnevern de siste 15 årene. Fra en tid der konservator og arkitekt instruerte håndverkeren i detalj om arbeidet som skulle utføres, har vi beveget oss til at håndverkeren har fått en stadig mer sentral plass også i beslutningsprosessen. Vi har fått en økt aksept og respekt for håndverkerens kunnskap i kulturminnevernet. Den utviklingen har Håndverksinstituttet vært en aktiv pådriver for: Tidligere håndverksstipendiater som Hans Marumrud, Espen Marthinsen, Trond Oalann, Berit Osmundsen og Einar Borgfjord er eksempler på håndverkere som har bidratt til å synliggjøre viktigheten av håndverkskunnskap på et høyt utøvende nivå. I arbeidet med å restaurere og vedlikeholde bygninger, båter og kulturlandskap fra mer enn 1000 år tilbake kreves dyp kunnskap i håndverket, ikke bare om. Verktøyspor og materialer skal tolkes og store og små beslutninger skal tas. Stavkirkeprogrammet til Riksantikvaren er et godt eksempel på at gode restaureringsprinsipper og nødvendig håndverksmessig innsikt er avgjørende. Vi gambler ikke med stavkirkene våre. De siste årene har vi vært vitner til en liten palassrevolusjon ved universiteter og høyskoler, der det legges til rette for at håndverkere kan ta en bachelor eller masterutdanning i for eksempel praktisk bygningsvern. Disse er selvsagt invitert inn i prosjektet.

Bilde: Norsk håndverksinstitutt, Kjetil Storeheier Norheim

Konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven er kanskje mest kjent gjennom sine lister og fortegnelser. Hvert år evalueres og velges nye elementer som tas inn på de tre internasjonale listene og fortegnelsene. På fortegnelsen over Programmer, prosjekter og aktiviteter for vern av den immaterielle kulturarven, som også er kalt «Register over gode vernepraksiser» ble Oselvarverkstaden fra Norge skrevet inn som en god vernepraksis i 2016. I 2020 ble Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider skrevet inn på samme liste som en del av den internasjonale nominasjonen av bygghytter. Prosjektet med å bygge en prosessuelt autentisk kopi av Borgund stavkirke vil være et eksempel på en slik god vernepraksis, en pedagogisk arena, som bidrar til å sikre viktig håndverkskunnskap over tid.

Riksantikvarens stavkirkeprogram 2001-2015

I 2001 startet Riksantikvaren Stavkirkeprogrammet for å sette i stand alle landets stavkirker. Programmet hadde et budsjett på 100 millioner kroner, og ble ferdigstilt i 2015. Målet med Stavkirkeprogrammet var tredelt:

- Å sette i stand kirkene slik at de kan bevares for ettertiden
- Å konservere dekoren og kirkekunsten
- Å supplere dokumentasjonen av stavkirkene som grunnlag for forskning og rekonstruksjon av tapte deler

Faksimile: Rapport fra Stavkirkeprogrammet, Riksantikvaren

Bakgrunnen for Stavkirkeprogrammet var at flere av de 28 gjenværende stavkirkene var i dårlig bygningsmessig stand, med alvorlige skader i hovedkonstruksjonen. Naturlig nedbrytning og mangel på vedlikehold er viktige årsaker til forfallet.

Stavkirkeprogrammet ble igangsatt for å sette kirkene i stand, og samtidig bygge erfaring og spesialkompetanse og kunnskap om material- og verktøybruk på den tida stavkirkene ble bygd. Dette er nødvendig kunnskap for å vedlikeholde og ivareta byggene. Det kreves god innsikt i å arbeide med kulturhistorisk verdifulle bygninger, der minst mulig inngrep i det eksisterende er den gjennomgående holdningen.

Sentralt i Stavkirkeprogrammet sto håndverkeren, formidlingen og lokalt engasjement. Det var viktig å bygge videre på den kunnskapen som er opparbeidet innenfor det tradisjonelle bygghåndverket.

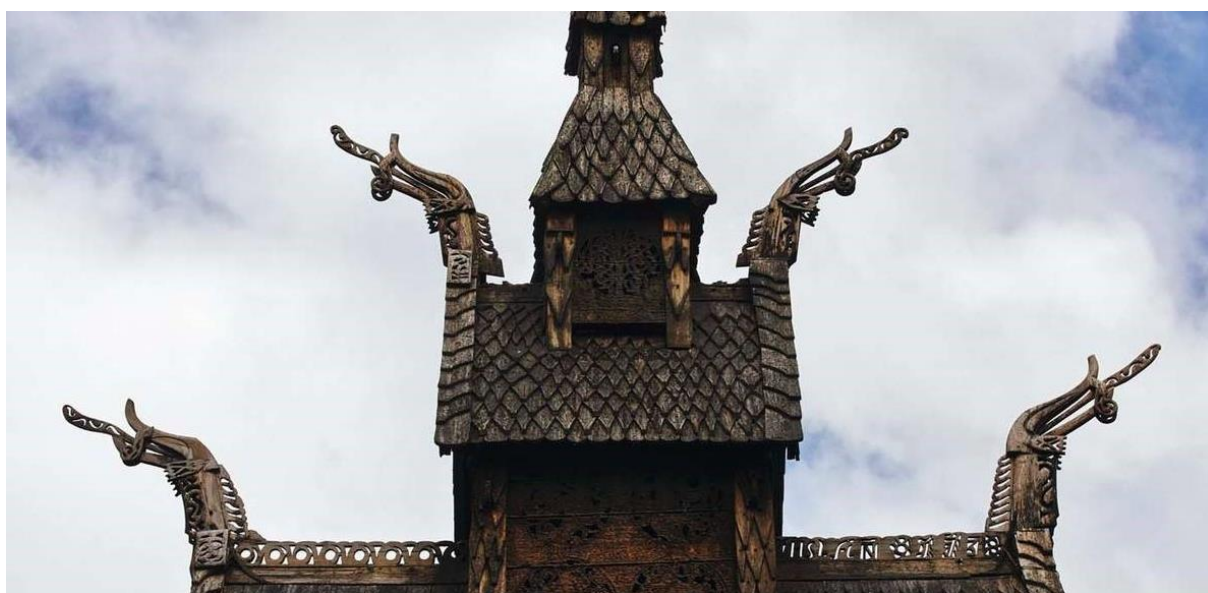
Hvorfor bygge en stavkirke?

En sentral person i Stavkirkeprogrammet var Hans Marumrud, som også var den første stipendiaten i Norsk håndverksinstitutt. Han har gjennom mange år argumentert for at den beste måten å videreutvikle og teste ut den kunnskapen man fikk gjennom Stavkirkeprogrammet, er å bygge en fullverdig kopi av Borgund stavkirke.

Overordnet mål med prosjektet er å videreføre, utvikle og gjenoppdage viktig kompetanse innen tradisjonelle håndverk knyttet til bygging og ivaretagelse av stavkirkene spesielt, og middelalderbygg generelt. Prosjektet skal bidra til økt nasjonal oppmerksomhet om viktigheten og verdien av tradisjonelt håndverk, og være en læringsarena for profesjonelle utøvere så vel som for barn og unge som enten får sitt første møte med tradisjonshåndverket gjennom prosjektet, eller som er i utdanning for å bli framtidig tradisjonshåndverker.

Prosjektet skal oppnå dette ved å gjøre en så prosessuelt autentisk rekonstruksjon av Borgund stavkirke som mulig, der fokus skal være på forskning, læring og videreføring av handlingsbåren kunnskap innenfor flere tradisjonelle teknikker og fag. Stavkirken blir et redskap for en bred tilnærming til bygningsvernet, fra materialkunnskap, utplukking, forberedelse og bearbeiding av materialer fra skog til kirke. Prosjektet blir en bred og sammensatt læringsarena for flere tradisjonelle håndverk: Samspillet mellom de ulike håndverksfagene i et stort og komplisert byggeprosjekt, vil bidra til en økt læringseffekt.

Prosjektet vil være et viktig nasjonalt og internasjonalt referanseprosjekt som skal bidra til at kunnskapen fra Stavkirkeprogrammet overføres til nye generasjoner bygningsvernhandverkere, og gi et svært viktig bidrag til framtidens forvaltning og bevaring av de originale stavkirkene – og andre middelalderbygg i tre i Norge og Norden for øvrig. Involvering av unge håndverkere, både praktiserende og håndverkere i ulike deler av utdanningsløpet, vil stå sentralt, både for å sikre nye håndverkere til tradisjonshåndverket, og sikre neste generasjons håndverkere generelt økt kunnskap om tradisjonelle håndverksteknikker. Gjennom prosjektperioden regner vi med at mer enn 1000 unge håndverkere vil være involvert i større eller mindre deler av prosjektet.

Bilde: visitkongevegen.no

Hvorfor Borgund stavkirke?

Borgund stavkirke er den mest originale stavkirken vi har. Det er gjort lite inngripen i den originale kirken etter byggeåret 1180-1181. Tekniske løsninger i kirken er i stor grad slik de var den gang kirken ble bygd, og den har i seg alle elementer som en rekonstruksjon bør ha. Opphøyet midtskip, original takrytter med utskjæringer, svalganger, apside, dragehoder, spesielle vindskibord og sponkledning på tak og vegger.

Borgund er også den kirken det gjennom Riksantikvarens stavkirkeprogram er gjort mest forskning og registreringer på når det gjelder det håndverksmessige arbeidet. Det ble den gang dokumentert løsninger og gjort oppmålinger som vil forenkle arbeidet med en rekonstruksjon. I forbindelse med arbeid og forskning i Stavkirkeprogrammet ble det gjort registreringer av løsninger og metoder som man bare ved prøving i praksis fullt ut vil kunne forstå. Gjennom å rekonstruere Borgund stavkirke vil man derfor søke å få svar på mange praktiske spørsmål. Man vet også fra forskningsarbeidet at det har vært flere byggetrinn på kirken, noe man kan prøve å gjenskape i arbeidet med rekonstruksjonen. Disse forholdene gjør det naturlig å bruke Borgund stavkirke som kilde for rekonstruksjon.

Kunnskapen om stavkirkene er sårbar og sterkt personrelatert, og det er ikke lenge før denne kunnskapen kan være borte. Det er derfor viktig å kunne utnytte og videreføre den kunnskapen vi har etter Stavkirkeprogrammet nå.

Hvordan ble Borgund stavkirke bygget?

Vi tror det er erfarne håndverkere som bygget stavkirkene, og på flere kirker tyder det på at det har vært to arbeidslag på kanskje fire mann. I tillegg har det antakelig vært en håndverker som hadde overoppsyn med byggingen, samt at det er naturlig at det har vært med en smed og en treskjærer. Antakelsen om to arbeidslag ser man på verktøyspor og ulike teknikker brukt på ulike deler av kirkene, blant annet på Torpo og i Borgund.

Til å felle trær, grovtelje og få bygningsdeler til tomte har man antakelig også brukt arbeidskraft som ikke har hatt behov for spesialkunnskap. I Borgund, som er et sted med lite nedbør, antas det at tømmeret i stor grad er felt senhøstes, før det gikk tele i bakken. Det kunne være såpass tidlig på høsten at man kunne felle furu uten å få blåved, et tidspunkt som vil variere fra sted til sted. Samtidig måtte det være før telen gikk i bakken for å kunne hente ut rotkne. I kirken trengs ca. 150 kne, og fra hvert tre kan man hente maks to brukbare rotkne. I Borgund er det også brukt mange kne både fra stamme og gren. Det antas at bygningsdeler i stor grad er blitt grovformet i skogen for å lette transport, og endelig tilpasset på byggeplass. Tømmer og bygningsdeler ble antakelig kjørt fram til byggeplass senhøstes eller på vinter, der det skulle stables opp for å få vårtørken. Det er usikkert om alle materialene er hugget og lagt på en sesong. Fargen på mange av bygningsdelene i flere kirker kan tyde på at materialene i stor grad er hentet ut i samme sesong, og at kirken er satt opp samme år, selv om det er stor usikkerhet rundt dette.

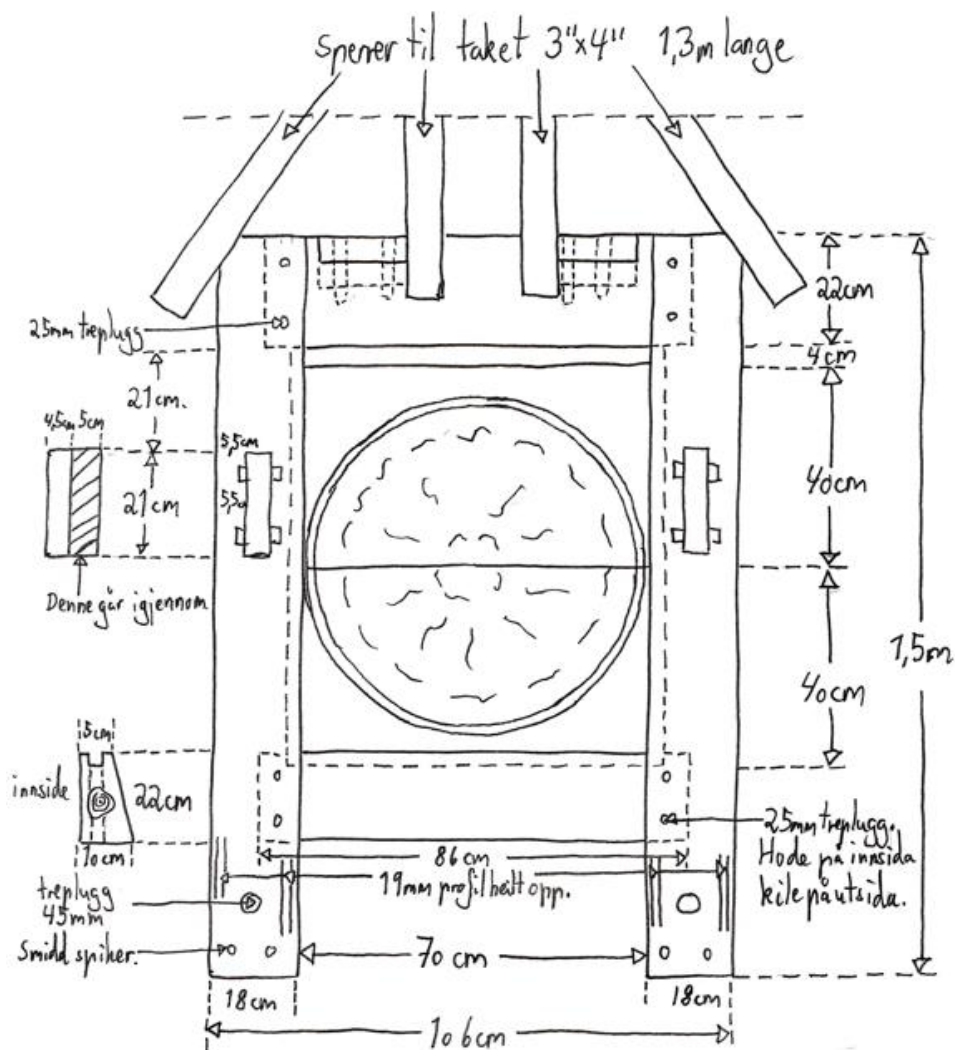
Man mener at Borgund stavkirke var enklere enn dagens kirke da den sto ferdig. Kirken hadde ikke spontak de første årene, og det er usikkert om svalgangene var på plass. At kirken antakelig sto uten spon de første årene begrunnes med at det finnes tjærelag på den sulagte taktroa under sponen, både på skip, kor og takrytter, og det er gjort forandringer ved mønekjølen på skipet for å få den øverste sponen inn under mønekjølen. Vindskibord/isbord på taket av skipet er lagt slik at det blir helt tett mot subordene, og de er lagt fint slik at de skulle være synlige. Da sponen ble lagt på ble vindski/isbord sterkt hugget i stykker for å få sponen til å ligge bra. På de to øverste takene av takrytteren er det fire hjørnekjøler på hvert tak. Disse er tilpasset de sulagte takbordene på samme måte som vindski/isbord på skipet er, og på samme måte hugget i stykker da sponen ble lagt.

Det er laget en omfattende materialliste over bygningsdeler i Borgund stavkirke, fordelt på skip og kor, svalgang, apside og takrytter. Opptellingen viser minst 1761 unike deler i bygget. I tillegg kommer ca. 30 000 takspon og treplugger til tak, treplugger og smidd spiker til bruk i øvrig konstruksjon. I Borgund

stavkirke ser man at det er mye gjenbruk av materialer etter en tidligere stavkirke/bygning som sto på stedet.

Materialmessig er det særlig produksjon av spon som vil kunne trekke mye virke. Det bør derfor vurderes om det skal prioriteres denne typen ressursbruk i en rekonstruksjon, eller om man skal legge opp til en sulagt taktro som man hadde da kirken var ny.

Hans Marumrud har beskrevet byggeprosessen relativt detaljert i notatet «Korleis bygge Borgund stavkirke». Det er også gjort et omfattende oppmålingsarbeid i forbindelse med undersøkelsene som ble gjort i Stavkirkeprogrammet. Det er behov for å gjøre flere målinger av bygningsdetaljer og nøyaktige uttegninger av sentrale konstruksjonsmessige forhold til byggingen. Det vil være behov for å knytte til seg arkitekt/arkitektstudenter for en del av dette arbeidet.

Detaljskisse av takrytter, midtre del, sørside og nordside, Borgund stavkirke. Tegning: Hans Marumrud

Prosjektet

Deltakere

Et prosjekt av denne størrelsen krever et samspill mellom flere deltakere.

Hovedsamarbeidspartnere

- **Stiftelsen Setesdal stavkyrkje.** Lokalt stavkirkeprosjekt siden 2019, lokal forankring for stavkirkeprosjekt, har tomt til formålet og plan for drift gjennom Setesdalsmuseet. Stiftelsen er prosjekteier.
- **Riksantikvaren.** Prosjektet bygger på erfaringene fra Stavkirkeprogrammet, og er et viktig prosjekt for framtidens kulturminnevern
- **Fortidsminneforeningen.** Eier mange av stavkirkene, inkludert Borgund stavkirke, som skal kopieres. Besitter betydelig kompetanse om stavkirkene, og har derfor også betydelig erfaring med vedlikeholdet av disse. Stort nettverk av relevant fagkompetanse. Fortidsminneforeningen har styrebehandlet prosjektideen og er positive til å være med som partner i prosjektet

Andre institusjonelle samarbeidspartnere

Bekreftede:

- Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU
- Setesdal bygningsvernssenter og Setesdalsmuseet (Aust-Agder museum og arkiv)
- Høgskoler, fagskoler og universitetsmiljøer
 - Fagskolen Innlandet
 - NTNU
- Hjerleid Handverksskole AS
- Agder fylkeskommune
- Valle kommune
- Tradisjonshåndverk opplæringskontor (TrHå)

Andre aktuelle:

- Den norske kirke og Hovedorganisasjonen KA – eier de fleste kirkene i Norge (fra alle tidsepoker), og skal fram mot 1000-årsjubileet i 2030 gjennomføre et stort restaureringsprogram av middelalderkirkene i Norge. Stavkirkeprosjektet vil kunne fungere som en læringsarena for flere av disse restaureringsprosjektene.
- Andre høyere utdanningsinstitusjoner med forskningskompetanse og kompetanse på tradisjonelt håndverk
- Kulturarvskolene utover Hjerleid
- Offentlige videregående skoler, byggfag, design og håndverk. Setesdal videregående skole og Tangen videregående skole i Kristiansand ønsker å være med.
- Setesdal Folkehøgskule, er veldig interessert i å ta en rolle i prosjektet
- Ungdomsskoler for en bredere formidling
- NRK/annet mediehus – prosjektet har et slikt omfang, og et såpass spektakulært mål, at det bør være interessant for NRK eller et annet mediehus å følge prosessen fra A-Å, og presentere dette for et bredt publikum gjennom f.eks. en tv-serie. Prosjektet er i dialog med NRK, som jobber med ei konseptskisse for en tv-serie som vil følge prosjektet.

- Reiselivet – for reiselivet Setesdal skapes det en ny attraksjon. Prosjektet vil kunne være interessant alt fra oppstart på byggeplass, og byggeplassen bør derfor også tilrettelegges for at publikum kan følge prosessen underveis i byggingen. Prosjektet bør også være interessant for nasjonale reiselivsmyndigheter.

Læringer og næminger

Byggeplassen vil være en viktig læringsarena for læringer og næminger innen ulike tradisjonshåndverk. Det blir viktig å legge til rette for dette gjennom et tett samarbeid med opplæringskontorer og lærebedrifter som jobber innenfor tradisjonelt håndverk. Prosjektet vil da kunne legge grunnen for en generasjon av nye tradisjonshåndverkere. Vi planlegger å involvere minst 1000 unge tradisjonshåndverkere gjennom prosjektperioden.

Andre relevante

Gjennom et mangfold av prosjekter har Fortidsminneforeningen og Riksantikvaren også god oversikt over relevante håndverkere. Det blir et sentralt poeng for prosjektet å involvere yngre utøvere som kan forvalte opparbeidet kunnskap for framtida.

Internasjonalt samarbeid

Prosjektet vil være et viktig referanseprosjekt nasjonalt og internasjonalt, og det vil også være naturlig å invitere håndverkere fra andre land til å ta del i prosjektet, for eksempel gjennom Carpenters without borders. Disse jobber i dag blant annet med gjenoppbyggingen av Notre-Dame i Paris. Det er også relevant å trekke veksler på tidligere og pågående internasjonale prosjekter, som rekonstruksjonen av Södra Råda kyrka i Sverige og klosterprosjektet Campus Galli i Tyskland.

Bilde: Christine Sundbø, Norsk håndverksinstitutt

Eksternt smijernsprosjekt

Gjennom prosjektet «*Smijern – gammelt håndverk – ny kunnskap*» ledet av Torill Thømt i samarbeid med blant annet Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider, NTNU, Riksantikvaren og Fortidsminneforeningen, skal det forskes på smijernsbeslag fra norske stavkirker, blant annet Borgund stavkirke. Det skal gjennomføres metallurgiske undersøkelser, undersøkelse og rekonstruksjon av brukte teknikker og forsøk på å identifisere hvor jernet kom fra. Norsk håndverksinstitutt er deltaker i prosjektet, som er direkte relevant for smedarbeidet i stavkirkeprosjektet.

Blestringsprosjekt på Hovden

Hovden i Setesdal var i middelalderen et sentralt sted for jernproduksjon, og et lokalt prosjekt jobber nå med å teste utvinning av jern på tradisjonelt vis på Hovden. Dette er et naturlig prosjekt å involvere i arbeidet med stavkirken i Setesdal.

Treets mester – kopi av Urnesportalen

Fortidsminneforeningen jobber med å lage en kopi av portalen fra Urnes stavkirke, og er det mest ambisiøse treskjærerprosjektet i Norge i nyere tid. Tre ulike treskjærmiljøer jobber med hver sin del av portalen, og prosessen gjøres prosessuelt autentisk. Prosjektet har mye å tilføre stavkirkeprosjektet, både i form av krav til materialer til portal, og til skjæring av portalen til kirken i Setesdal.

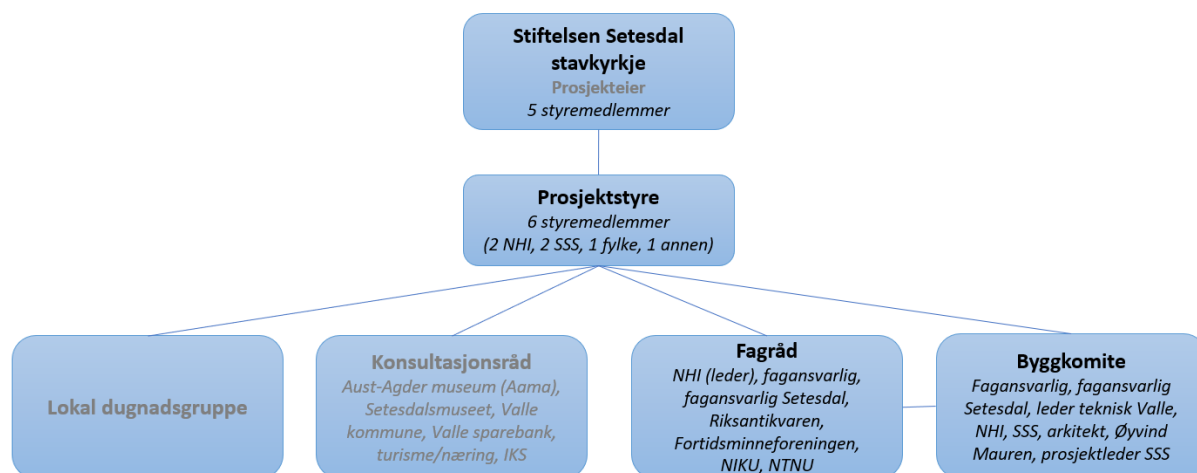

Skjæring av Urnesportalen i prosjektet Treets mester. Bilde: Linn Willets Borgen, Fortidsminneforeningen

Prosjektorganisering

Prosjektstruktur

Det er enighet mellom styret i Stiftelsen Setesdal stavkyrkje, administrativ ledelse ved Stiftelsen Lillehammer museum og Norsk håndverksinstitutt om følgende modell for prosjektstruktur:

Stiftelsen Setesdal stavkyrkje er **prosjekteier og byggherre**, og har ansvar for økonomisk og administrativ styring, inkludert personalansvar, ansvar for HMS og likviditet.

Norsk håndverksinstitutt er **ansvarlig for det faglige** knyttet til den prosessuelt autentiske rekonstruksjonen, herunder ledelse av fagråd og tilrettelegging av læringsarenaer og forsknings- og kunnskapsutviklingsarbeid.

Prosjektstyre

Det etableres et **prosjektstyre** for prosjektet. Stiftelsen Setesdal stavkyrkje og Norsk håndverksinstitutt sitter i prosjektstyret med to representanter hver, sammen med representant fra Agder fylkeskommune og en ekstern representant, ønskelig fra Riksantikvaren. Prosjektstyret skal ha ansvar for koordinering av prosjektet, økonomisk, faglig og administrativt.

Fagråd

Norsk håndverksinstitutt har ansvar for etablering av et **fagråd** som skal ha ansvar for faglig innhold knyttet til den prosessuelt autentiske rekonstruksjonen av Borgund stavkirke, herunder prosjektets rolle som opplæringsarena for nye tradisjonshåndverkere, samt ansvar for forskning og kunnskapsutvikling knyttet til prosjektet.

Fagrådet skal gjøre faglige prioriteringer av midler satt av til opplæring og kunnskapsutvikling.

Byggkomite

Byggkomiteen har det overordnede ansvaret for byggeplass og prioriteringer knyttet til denne. Samarbeid mellom fagråd og byggkomite er viktig for å samordne opplærings- og kunnskapsutviklingstiltak knyttet til den prosessuelt autentiske med mål om framdrift, koordinering med tiltak som ikke omfattes av den prosessuelt autentiske rekonstruksjonen, og øvrige koordineringsaktiviteter som tilligger komiteen.

Konsultasjonsråd

Det etableres også et **konsultasjonsråd** med lokale aktører i museum, lokal forvaltning og næringsliv/reiseliv. Konsultasjonsrådet skal være et bindeledd med lokalsamfunnet og bidra til at synergier for lokalsamfunnet koordineres med prosjektet. Rådet skal også kunne gi innspill til prosjektet.

Lokal dugnadsgruppe

Arbeidet med stavkirkeprosjektet i Setesdal har siden oppstarten vært basert på dugnad, med bred deltakelse fra lokalsamfunnet. Det er viktig for prosjektet at **lokal dugnadsgruppe** fortsetter å bidra inn i prosjektet, og at dette koordineres.

Tabellen nedenfor gir en nærmere beskrivelse av ansvarsområder fordelt mellom Stiftelsen Setesdal stavkyrkje og Norsk håndverksinstitutt.

Overordnet ansvarsdeling hovedprosjekt

Ansvarsdeling	Stiftelsen Setesdal stavkyrkje	• Prosjekteier, byggherre • Totalansvar økonomi, herunder regnskap, revisjon og økonomisk rapportering • Ansvar lokal/regional finansiering til fysisk bygg, lokal tilrettelegging • Ansvar byggeplass, HMS, materialer til byggeplass, teknisk tilrettelegging (nødvendig infrastruktur m.m.). Anbefalt samarbeid med lokal entreprenør om formelt ansvar byggeplass • Dialog kommune/myndigheter, lokal tilrettelegging • All overnatting
	Norsk håndverk-institutt/SLM	• Faglig ansvar for opplæring, forskning og kunnskapsutvikling knyttet til prosessuelt autentisk rekonstruksjon • Ansvar for finansiering og forvaltning av midler til FOU og opplæring, herunder Sparebankstiftelsen DNB, Riksantikvaren og andre nasjonale aktører • Organisering av egne ressurser til prosjektet (stipendiater, hospitanter, prosjektmidler, intern ressursbruk) • Ansvar for etablering og ledelse av fagråd • Ansvar for kjernelag av håndverkere • Tilrettelegging for opplæring av unge håndverkere • Norsk håndverksinstitutt/SLM er ikke ansvarlige for eventuelle overskridelser i prosjektet. Prosjektet organiseres eksternt, og vil, utover egne midler til ordinær drift, ikke inngå i SLMs ordinære budsjett og regnskap.

Juridisk forankring

Det lages en juridisk forankret samarbeidsavtale knyttet til prosjektets organisering, faglig, økonomisk og administrativ ansvarsfordeling i henhold til den beskrevne modellen når finansiering til prosjektet foreligger.

Håndtering av økonomi

Rekonstruksjon av Borgund stavkirke er et ressurskrevende prosjekt med to hovedpartnere med ulike ansvarsområder, finansiering og krav til rapportering.

Ansvar for økonomi og revisjon er lagt til Stiftelsen Setesdal stavkyrkje som prosjekteier og byggherre. Dette innebærer at tilskudd til opplæring, kunnskapsutvikling og forskning omsøkt av Norsk håndverksinstitutt overføres til Stiftelsen Setesdal stavkyrkje sin konto og forvaltes derfra. Midler knyttet til opplæring og FOU skal i prosjektgjennomføringen konteres av Norsk håndverksinstitutt/SLM som ansvarlig søker før utbetaling. Tabellen nedenfor gir en oversikt over håndtering av økonomi i prosjektet.

Norsk håndverksinstitutt		Stiftelsen Setesdal stavkyrkje	
Egne midler (stipendiater, ordinære prosjekt-midler, hospitanter, administrasjon)	Egne midler fra ordinær drift håndteres gjennom Norsk håndverksinstituttts kontoer i SLM sitt regnskap (stipendiat, prosjektmidler, Ungt tradisjonshåndverk, administrasjon). <i>Interne kostnader til prosjektet sammenfattes for enkel overføring til eksternt regnskap.</i>	Offentlige og private tilskudds-midler omsøkt av Stiftelsen Setesdal stavkyrkje	Lokale og regionale tildelinger omsøkt og skaffet til veie av Stiftelsen Setesdal stavkyrkje skal forvaltes av Stiftelsen Setesdal stavkyrkje, i henhold til tildelingskriterier og i samspill med byggkomite og fagråd - Tildelinger fra Agder fylkeskommune til prosjektledelse - Tildelinger fra Valle kommune og andre offentlige instanser - Tildelinger fra private aktører til ulike byggformål (materialer, økonomiske midler, tjenester m.m.)
Midler fra Sparebankstiftelsen DNB	Eventuelle midler fra Sparebankstiftelsen DNB skal konteres av Norsk håndverksinstitutt - Eventuelle midler fra Sparebankstiftelsen DNB overføres til prosjektkonto administrert av Stiftelsen Setesdal stavkyrkje - Midler fra tildelingen skal brukes til opplæring/FOU og prioriteres av fagråd ledet av Norsk håndverksinstitutt - Alle utbetalinger knyttet til eventuell tildeling fra Sparebankstiftelsen DNB skal attesteres av Norsk håndverksinstitutt		
Midler fra Riksantikvaren og andre bidragsytere (FOU)	Midler fra Riksantikvaren og andre bidragsytere til FOU skal konteres av Norsk håndverksinstitutt - Oppsett for forvaltning av midler vil være identisk med oppsett for forvaltning av tilskudd fra Sparebankstiftelsen DNB		
Ansvar prioritering av midler	Fagråd/Norsk håndverksinstitutt (Opplæring/FOU)	Ansvar prioritering av midler	Byggkomite/Stiftelsen Setesdal stavkyrkje
Kontering og godkjenning utbetalinger	Norsk håndverksinstitutt	Kontering og godkjenning utbetalinger	Stiftelsen Setesdal stavkyrkje
Prosjektkonto	Ekstern bank, prosjektkonto eid av Stiftelsen Setesdal stavkyrkje		
Regnskap og revisjon	Interne midler Norsk håndverksinstitutt: SLM Øvrige midler via Norsk håndverksinstitutt og Stiftelsen Setesdal stavkyrkje: - Ekstern regnskapsenhet (Valle kommune/ Agder fylkeskommune/regnskapsbyrå). - Ekstern revisjon		

Oppsettet sikrer følgende:

- Tilskuddsmidler fra Sparebankstiftelsen DNB og andre bidragsytere håndteres transparent og i tråd med tildelingskriterier, og forenkler arbeid med rapportering.
- Ansvarsdeling mellom partene Norsk håndverksinstitutt/Stiftelsen Lillehammer museum (SLM) og Stiftelsen Setesdal stavkyrkje tydeliggjøres
- Tilskudd fra Sparebankstiftelsen DNB og andre eksterne bidragsytere håndteres utenom SLM sitt budsjett og ansvar
- Felles regnskap og revisjon sikrer god total oversikt over prosjektet.

Organisering

Tabellen nedenfor angir antatt involverte i et hovedprosjekt. Antall unge i opplæring refererer til opplæringsplanen som ligger som vedlegg bakerst i prosjektskissa.

Ansvarsområde	Ansvarlig	Antall	%	År	Involverte
Prosjekteier	Stiftelsen Setesdal stavkyrkje				
Faginstans tradisjonshåndverk	Norsk håndverksinstitutt				
Prosjektleder Setesdal	Sandra Birkenes	1	100 %	6	1
Prosjektleder NHI	<i>Ikke bestemt</i>	1	100 %	6	1
Faglig ansvar	Hans Marumrud	1		6	1
Fagkonsulenter	Erling Gjelsvik	1	20 %	6	1
	Kristen Aamot	1	20 %	6	1
	Leif Anker	1		6	1
Byggeplassansvarlig	Anders Dalseg	1	100 %	6	1
Dokumentasjon	Ansvarlig dokumentator	1	60 %	6	1
	NIKU	2			2
	Arkitekthøgskoler	30		5	150
Håndverkere	Tømrere	4	80 %	6	4
	Smed	1	80 %	6	1
	Treskjærer	1	80 %	6	1
	Tørrmurer (3 årsverk)	2		6	2
Yngre håndverkere	Tømrere	4	80 %	6	4
	Smed	1	80 %	6	1
	Treskjærer	1	80 %	6	1
Håndverkstipendiater	Tømrer	1	83 %	3	1
	Treskjærer	1	83 %	3	1
	Smed	1	83 %	3	1
	(Mulig tørrmurer)	1	83 %	3	1
Læringer/næminger	Flere fag	10		6	10
Hospitanter <i>Ungt tradisjonshåndverk</i>	Seks hospitanter inn i prosjektet	6	100 %	6	6
Skoleklasser <i>Fagskolen Innlandet, Hjerleid, Odda vgs, andre vgs, NTNU (se skisse opplæringsplan)</i>	Opplagg i henhold til opplæringsplan (se vedlegg), minus arkitekter. Tallet inkluderer 180 elever fra grunnskolen i Valle	65-160		6	990
Fortidsminneforeningen	Ett storkurs i perioden	25		1	25
Grubleseminarer	Årlig kongress/befaring	50		6	50
					1259

En betydelig læringsarena

Rekonstruksjonen av Borgund stavkirke vil skape en unik og langsiktig læringsarena for tradisjonshåndverk på Rysstad. Gjennom å involvere skoleelever, lærlinger og studenter i konkrete oppgaver knyttet til byggingen og dokumentasjonen av denne, vil et stort antall unge i utdanning få viktig erfaring med tradisjonshåndverk, middelalderbygg, håndverksforskning, dokumentasjon og tverrfaglig jobbing. For mange vil dette bli et avgjørende springbrett inn i tradisjonshåndverket som yrke, mens for andre vil det være en viktig erfaring som bidrar inn i yrkesløp innen andre håndverk, videreutdanning på høyere nivå eller i senere akademisk virke, for eksempel innen arkitektur.

Norsk håndverksinstitutt gjennomførte i perioden 2000-2001 et stort prosjekt på Island med rekonstruksjonen av Biskop Auduns stove fra 1314, den såkalte Audunarstova. Prosjektet ble gjennomført i kjølvannet av Riksantikvarens Middelalderprosjekt. Atle Ove Martinussen beskriver i NHUs festskrift 2007 (Falk et al., 2007 s.59) hvordan erfaringene fra Audunarstova, der vi bygget en stavlaftkonstruksjon fra bunnen av, avdekket og førte videre viktig håndverkskunnskap til en ny generasjon håndverkere. I tillegg er bygget et viktig dokument for ettertiden og er i dag vigslet som *bispestove* og brukt som kontor for biskopen på Hólar. Prosjektet involverte både tidligere stipendiater, tradisjonsbærere og enkelthåndverkere, som gjennom dette prosjektet fikk en unik anledning til å utforske håndverket, og bygge egen kunnskap. Nybygget Audunarstova ble en viktig læringsarena, der en så langt det lot seg gjøre arbeidet prosessuelt autentisk. Større rekonstruksjoner, bygget så prosessuelt autentisk det lar seg gjøre, skaper unike læringsarenaer.

Ise Jingu-tempelet

I Japan finnes det buddhistiske tempelet Ise Jingu (Ise Shrine). Det eksepsjonelle med Ise Jingu er at det representerer 2000 års historie, men selv aldri blir eldre enn 20. For helt siden 700-tallet har man i Japan gjennomført en religiøs seremoni, hvor man hvert 20. år river ned og gjenoppbygger tempelet Ise Jingu med nye materialer. Selv om denne tradisjonen er av seremoniell art, viderefører den også spesialisert håndverkskunnskap. Så lenge det finnes personer som har kunnskap i å bygge tempelet, er det i prinsippet ikke nødvendig å ta vare på det materielle beviset på det. Seremonien gir innblikk i et syn på immateriell kulturarv og vern som ikke er fundert på varighet og substans, men på det overførbare og ikke-materielle ved fenomener. Her er poenget prosessen, for i den ligger kunnskapen.
Strøm et al., 2010, s.23

Selv om vi ikke skal legge til rette for at bygget tas ned og gjenoppbygges en gang per generasjon, vil et rekonstruksjonsprosjekt uansett gå over mange år, og i prosjektperioden være en betydelig læringsarena for mange fag og teknikker innenfor tradisjonshåndverket. Involvering av unge håndverkere, både praktiserende og håndverkere i ulike deler av utdanningsløpet, vil stå sentralt, både for å sikre nye håndverkere til tradisjonshåndverket, og sikre neste generasjons håndverkere generelt økt kunnskap om tradisjonelle håndverksteknikker. I løpet av prosjektperioden regner vi med at mer enn 1000 unge håndverkere, skoleelever og studenter vil ta del i prosjektet, i kortere eller lengre perioder.

Overføring av kompetanse – bygging av ny kompetanse

Stavkirkeprogrammet var svært viktig for å bygge kompetanse på bevaring og framtidsrettet forvaltning av stavkirkene. Denne kompetansen vil være helt avgjørende i gjennomføringen av et fullt rekonstruksjonsprosjekt, der følgende elementer vil være viktige:

- Overføring av kompetanse fra deltakerne i Stavkirkeprogrammet til en ny generasjon håndverkere og andre forvaltere av denne viktige kunnskapen
- Byggingen gir en arena som åpner for mengdetrening på ulike teknikker og fagområder som knyttes til ivaretagelsen av stavkirkene spesielt og middelalderbygg generelt
- Byggingen gir en unik mulighet til å rekonstruere og forske på hele prosessen rundt konstruksjonen av et slikt bygg, fra plukking og forberedelse av virke i skogen til ferdig bygg. I dette ligger også en anledning til – gjennom praktisk tilnærming – å avdekke «hemmeligheter» i konstruksjonene som kan være vanskelig tilgjengelige i eksisterende bygg.
- Gjennom følgeforskning kan også det teoretiske kunnskapsgrunnlaget for forståelsen av stavkirkekonstruksjonene bli utvidet og videreutviklet.

Bilde: Wikimedia Commons, Bjørn Erik Pedersen

Gjennom prosjektets fokus på opplæring og praktisk håndverksforskning, vil det være den største satsingen på tradisjonshåndverk i Norge i nyere tid. Prosjektet vil være et viktig nasjonalt og

internasjonalt referanseprosjekt som vil bidra til at kunnskapen fra Stavkirkeprogrammet til Riksantikvaren overføres til nye generasjoner bygningsvern håndverkere. Dette vil gi et svært viktig bidrag til framtidens forvaltning og bevaring av de originale stavkirkene – og andre middelalderbygg i tre i Norge og Norden for øvrig.

Pedagogisk arena for formidling av håndverkskunnskap

Gjennom byggingen av stavkirken skapes en unik arena for utvikling, overføring og formidling av kunnskap. Dette foregår på flere plan og i flere «dybder», fra håndverkerne som deltar i hele prosjektet og utvikler en spesialkunnskap for framtidig forvaltning av stavkirkene, til skoleelever og tilreisende som gjennom ulik grad av deltakelse får med seg kunnskap på et mer avgrenset nivå. Utvikling av de deltakende håndverkernes evne og mulighet til å formidle sin kunnskap videre vil stå sentralt.

Organisering av opplæringsarbeidet

Noen håndverkere skal følge hele prosjektet i tett samspill med de mest erfarne håndverkerne vi har innenfor fagområdet. Prosjektet vil utover disse håndverkerne involvere skoleelever, lærlinger, studenter fra flere fagområder, hospitanter, stipendiater og selvstendige unge håndverkere. For ulike fagmiljøer vil tilnærmingen til opplæring gjennom prosjektet kunne variere, særlig skillet mellom høyere utdanning/akademia og opplæring i tradisjonelt håndverk.

For alle involverte utdanningsinstitusjoner vil utformingen av opplæringen kreve en individuell tilpasning til den enkelte institusjons fag- og opplæringsplaner. Dette er et arbeid som vil foregå i dialog med den enkelte institusjon underveis i prosjektet, og i tråd med hvilken fase prosjektet til enhver tid er i. Det er likevel noen grunnleggende prinsipper vi legger til grunn:

Overføring av kompetanse i kjernegruppen

Prosjektet vil ha en kjernegruppe på 4-6 erfarne håndverkere som skal følges av en gruppe på 4-6 yngre håndverkere. Det er meningen at disse to gruppene skal jobbe sammen gjennom hele prosjektet, og gjennom dette langvarige spillet mellom erfarne håndverkere/tradisjonsbærere og yngre håndverkere vil kjernen i framtidig håndverkskompetanse på stavkirker og middelalderbygg formes.

Stipendiater

Stipendiater ansatt i Norsk håndverksinstitutt vil ha definerte forskningsprosjekter knyttet til sine fag og byggingen av stavkirken. Det legges opp til at stipendiatene fortsetter å jobbe innenfor prosjektet etter endt stipendiatperiode.

Samlingsbasert opplæring

I de fleste tilfeller vil opplæring foregå gjennom samlingsbaserte aktiviteter i Setesdal. En normal arbeidsuke på byggeplass vil løpe fra mandag til torsdag, med utvidete arbeidsdager («anleggsturnus»), og en typisk opplæringssamling vil følge denne turnusen. Opplæringsarbeidet skal organiseres slik at det sameksisterer med og underbygger framdriften i prosjektet, og gir innblikk i håndverksforskning som metode. Overføring av handlingsbåren kunnskap ligger som grunnlag for opplæringsarbeidet, og det meste av opplæringen vil foregå gjennom praktiske øvelser på byggeplass og deltakelse i felt (for eksempel skogsarbeid, blestring av jern, milebrenning av tjære). Det vil også være behov for å koble praksis med teori, og her vil blant annet materialkunnskap, kunnskap om middelalderbygg og andre viktige områder for forståelse av bygget være viktige temaer.

Oppgaver på studiested

Det er ikke all opplæring og trening knyttet til prosjektet som vil foregå på byggeplass på Rysstad. Det er flere oppgaver som er godt egnet til produksjon på studiested, for eksempel produksjon av spiker til stavkirkebygget. Andre tilkoblede opplæringselementer kan også gjennomføres på studiested, for eksempel fordypning i middelalderbeslag av jern og jernkvaliteter fra middelalderen.

For høyere utdanning vil samlinger på byggeplass og i felt gjerne kombineres med forberedende og oppfølgende arbeid på studiested, herunder konkrete dokumentasjons- og forskningsoppgaver.

Hospitanter

Hospitanter gjennom ordningen Ungt tradisjonshåndverk vil knyttes til Setesdalsmuseet, men ha sitt virke i prosjektet. De vil jobbe sammen med kjerneteamet, og få sitt læringsutbytte gjennom det daglige samspillet og konkrete oppgaver de tildeles i sine praksisperioder. En viktig oppgave for hospitantene er også å jobbe med formidling av håndverket, slik at disse i stor grad også kan ha en publikumsrettet rolle.

Læringer og næminger

Gjennom Tradisjonshåndverk opplæringskontor (TrHå) vil prosjektet være aktuell opplæringsarena for læringer i ulike fag gjennom hele byggeperioden. I og med at nødvendige godkjenninger, lærekontrakter og ansvar for oppfølging av lærlingene ligger i et opplæringskontor, er det ikke nødvendig at prosjektet selv er godkjent som lærebedrift. Prosjektet vil da fungere som en av flere opplæringsarenaer for lærlingene, der de tar del i bygnings- og forskningsarbeidet i de periodene av året der det er aktivitet. Vi antar at gjennomsnittlig praksis for læringer i prosjektet vil ligge på rundt 3-6 måneder.

Involverte fag

Selv om prosjektet vil omfatte en rekke ulike håndverksfag er det spesielt tre fag som vil spille en hovedrolle. Det er tømrerfaget, smedfaget og treskjærerfaget:

Tømrerfaget

En tømmer er en som bygger av tømmer. Gjennom prosjektet vil vi vektlegge den tradisjonelle delen av tømrerfaget, som omfatter treet som materiale fra det vokser i skogen til det er et ferdig byggverk. Dette vil omfatte kunnskap om materialet, bearbeiding og bruk av håndverktøy, konstruksjon og sammenføyninger, takteking, veggkledning, tørrmuring, overflatebehandling og tjærebrenning.

Smedfaget

Smeden smir verktøy, beslag og kunstgjenstander i stål. Jernsmiing kan i Norge spores tilbake til begynnelsen av jernalderen, da man begynte å utvinne jern fra myrmalm. Gjennom prosjektet vil det smis det som skal brukes, både av verktøy og bygningsdeler.

Treskjærerfaget

En treskjærer lager treprodukter med utskjæringer. Treskjærerkunsten går langt tilbake i tid, og har vært viktig en del av folkekunsten i Norge. I Norge når treskurden et første høydepunkt med Osebergfunnet (800-tallet). Utsmykningen vi finner i stavkirkene er treskjærerkunst på et svært høyt nivå.

Erfaringene fra Stavkirkeprogrammet og den detaljerte kartleggingen som i den forbindelse er gjort av stavkirkene generelt og Borgund stavkirke spesielt, vil legge grunnlaget for en mer utfyllende liste over fag/teknikker og kunnskap som vil kunne videreføres, videreutvikles og gjenoppdages gjennom prosjektet.

Bakerst i prosjektskissa ligger ei matrise for opplæringsområdet som fungerer som en skisse for **hva** det skal gis opplæring i, **til hvem**, av hvem, og **når** i prosjektløpet det er aktuelt. Utgangspunktet for opplæringsplanen er prosjektets framdriftsplan, samarbeidspartnere, tilstøtende prosjekter og lokalt skoletilbud. Matrisa må betraktes som ei skisse, da detaljer i planleggingen av opplæringstiltak fra år til år nødvendigvis må gjøres i samråd med den enkelte skole/institusjon.

Matrisa gir likevel en god indikasjon på hvilke fag og institusjoner som kan komme inn når og hvor i prosjektet, og omfang av ekstern deltakelse i opplæringstiltak per år. Den gir også en indikasjon på type involvering for elever og studenter fra grunnskole til universitet.

Forskning og praktisk prøving

Prosjektet vil bidra til faglig utvikling innenfor en rekke fag. Når vi her bruker betegnelsen **forskning**, så kan man også kalle det **praktisk prøving**. I forbindelse med praktisk prøving kan det være nødvendig å gjøre praktiske løsninger på flere måter. Utførelse og løsninger skal dokumenteres i en rapport og på film.

Forskningsarbeidet i prosjektet vil struktureres og korrigeres gjennom aktiv bruk av **grubleseminarer**, en type seminar der forskere og håndverkere samles for å diskutere funn og erfaringer som er gjort, og planlegge for det forskningsarbeidet som skal gjøres i kommende periode. Grubleseminarer er tenkt arrangert to ganger per år – vinter/vår og sensommer/høst. Grubleseminarer kan kombineres med en egen publikumsdag for formidling av håndverksforskningen, og det er mulig å søke midler fra Norges Forskningsråd til dette. Dokumentasjon vil gjøres av håndverkere med forskningskompetanse og ulike fagmiljøer (NIKU, Fagskolen Innlandet, NTNU m.fl.).

Det meste av byggeprosessen vil være nybrottsarbeid. Det vil derfor være praktisk håndverksforskning i de fleste stadiene av byggingen – fra felling av tømmer i skogen, forming av bygningsdeler, tørkeprosess, reising, sammenfelling og fram til oppsetting av takrytter og montering av vindfløy i toppen av spiret. Det tas sikte på at unge i opplæring også skal kunne ta del i og lære av forskningsarbeidet som gjøres i prosjektet.

Metode

Et bærende prinsipp for prosjektet er begrepet handlingsbåren kunnskap. Handlingsbåren kunnskap er definert som *den summen av erfaring og kunnskap som i form av håndlag, handlingsmønster og oppfatning går i arv fra en generasjon til en annen i et kunnskapsbærende handlingsfelleskap*.

Handlingsbåren kunnskap er bærebjelken i tradisjonshåndverket, og prosjektet vil gjennom sitt omfang være en unik læringsarena der kunnskap overføres og utvikles i samspillet mellom tradisjonsbærere og erfarne håndverkere og nye generasjoner utøvere.

Hvordan går vi så fram for å bygge stavkirken, og hvordan vil etablerte og framtidige håndverkere involveres i prosjektet?

Prosessuelt autentisk rekonstruksjon

Prosjektet vil ha som premiss at alle deler av arbeidet skal gjennomføres på en så prosessuelt autentisk måte som mulig, for å rekonstruere alle elementer av byggeprosessen på en måte som styrker forståelsen av kunnskapen og håndverket som lå til grunn da de opprinnelige stavkirkene ble bygd.

I tillegg til bygging og forskning på oppføring av bygningskroppen, vil innredningen i kirken være en viktig del av prosjektet. I og med at kirken ikke skal vigsles er det særlig «faste» dekorelementer som dekormaling og faste installasjoner som er aktuelt, men det kan også være aktuelt å se på elementer som kirketekstiler, tinn/sølvarbeid og støping av kirkeklokker. Den ferdige bygningen vil også kunne brukes til systematisk testing og utprøving av ulike kvaliteter milebrent tjære.

For tradisjonshåndverket er blant annet følgende områder viktige i et slikt prosjekt:

- Materialforståelse, materialuttak, bearbeiding av materialer
- Verktøy
- Sponproduksjon
- Tørrmuring
- Treskjæring/ornamentikk
- Smedarbeid (tilvirkning av riktig verktøy, låser, dekorasjoner/beslag)
- Tjæremileproduksjon

- Overflatebehandling/milebrent tjære
- Dekormaling
- Rekonstruksjon/produksjon av kirketekstiler
- Tinn-/sølvarbeid
- Klokkestøping
- Samarbeid med arkitekter

Aktuelle temaer for praktisk forskning

Tømrerarbeid

1. Utplukking og felling av tømmer med rotkne

Kunnskap om dette kan finnes i dag, men til byggingen skal det tas ut mange kne i ulike størrelser, slik at det bør være mulighet for å prøve ut flere metoder

2. Tilforming av rotkne og greinkne med øks og skavl

Det lages kne i forbindelse med grindbygg og bygging av trebåter i dag, men i prosjektet er antallet stort, og det vil brukes både rotkne og greinkne. Kne skal spretteljes og høvles med skavl. Her kan det også gjøres en tidsstudie.

3. Er knea rotkne eller greinkne?

Etter befaring med Jon Bojer Godal i Borgund kom det fram at en del av knea i konstruksjonen på stavkirken kan være greinkne. Dette må man forske på ved å gjøre forsøk med både rotkne og greinkne i høyere liggende skog, og se på kvistsetting og trestruktur.

4. Tilforming av bygningsdeler i skogen

Det er spor på grunnstokkene i Borgund som tyder på at de er telgd i form på fellingsstedet for så å bli slept med hest og stubbslede til byggeplassen. Man bør se på hvordan man kan gjøre det mest mulig effektivt å forme trevirke fra rundstokk ute i skogen.

5. Reising av innerstaver/det opphøyde midtskipet

Det må gjøres praktiske forsøk på sammensetning og reising av det opphøyde midtskipet. Det er flere spørsmål man ønsker svar på i denne sammenhengen, for eksempel: Sitter stavnene i grunnstokkene under reisingen, som i Urnes? Hvordan kan man reise stavnene uten grunnstokkene? Hvor mange deler er montert sammen før reising? Går det bra å ha stillas mellom grunnstokkene og reise stavnene med tilbehør med 2 stk. spell? Må man i tilfelle ha personer som dytter konstruksjonen opp nedenfra for å hjelpe spellene? Hvordan settes delene sammen? Hvor høyt fra bakken ligger toppen av stavnene når delene i øvre del av stavnene monteres? Når blir tengene montert?

6. Montering/sammenfelling av bunnsviller, hjørnestaver, veggtiljer og toppsviller i skipets omgang

Bunnsvillene på Borgund stavkirke har ikke kam ned i grunnstokkene som på Urnes. Kan man skli svillene på grunnstokkene og på den måten montere hjørnestavnene? Svillene er gjæret sammen inne i hjørnestavnene. Hvordan har man målt opp og satt sammen veggtiljene?

7. Sammenfelling av strebebjelker, toppsvill i omgangen, sperrer og åser til nedre tak, og kne ved strebebjelkene

Monterer man alle strebebjelkene, toppsvillene og sperrene før man strammer opp med alle knea, eller monteres en og en strebebjelke som blir strammet opp med kne med en gang?

8. Laging av veggtiljer

Verktøybruk, topp og rot, lengdemål – hvordan blir veggtiljene produsert?

9. Laging av liggende subord

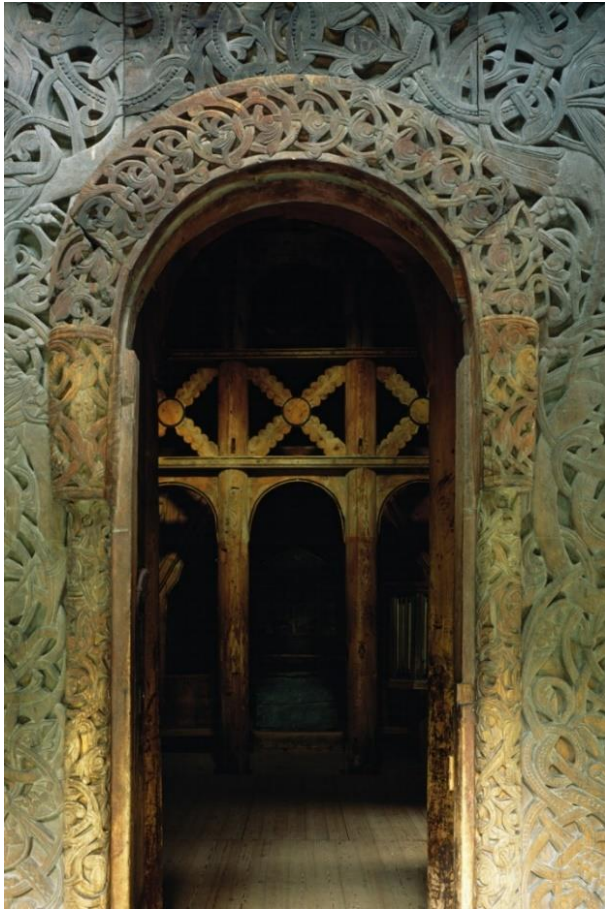
Kvalitet på virke, vinkler på flater for å unngå lekkasjer, montering og skjøting

10. Laging av gavlvegger i skipet

Sammensetning av deler. Er de lagd nede på bakken?

11. Laging og montering av sperrebind

Forspenning? Lagd nede på bakken? Plugget sammen på stillaset?

Bilde: Jiri Harvan/Arlo Forlag

12. Takrytteren

Lagd nede på bakken? Hvor mye er i tilfelle gjort på bakken?

13. Sammenkobling av kor og skip, sammensetning av kor

14. Laging av vindski/isbord og mønekjøler på de to øverste takene på takrytteren

Hvordan er materialet tatt ut av stokken?

Oppmåling og tilpasninger

Treskjærerarbeid

1. Portaler

Uttak av virke, verktøy/jern som er brukt

2. Utskjæringer i innerstaver

Gjort i tørt eller vått virke? Hvem har gjort arbeidet?

3. Utskjæringer i takrytter

Tolkning av det som er i dag. Utarbeidet i rått eller tørt virke?

4. Laging av dragehoder

Hvordan er virke tatt ut av tømmerstokken?

Smedarbeid

1. Smiing av forskjellig spiker etter modeller av originaler fra Borgund

Undersøke hardhet, karboninnhold, bruk av spikerlo. *Samarbeid med prosjektet «Smijern i middelalderen – gammelt håndverk - ny kunnskap»*

2. Hengsler, utsmykking/beslag, låsedeler

3. Spirstang, værhaner

Tilsvarende mål for forskning og ny håndverksforståelse vil være mulig og ønskelig å definere også for andre involverte fag.

Tverrfaglighet

Å bygge en stavkirke prosessuelt autentisk er et stort og komplekst prosjekt som involverer flere fag som er gjensidig avhengig av hverandre. Prosjektet vil være en betydelig læringsarena for et bredt spekter av tradisjonshåndverkere, og et unikt objekt for følgeforskning for ny forståelse av middelalderens håndverk og samspillet mellom ulike håndverk i et kirkebyggprosjekt.

Det mest åpenbare er samspillet mellom håndverkerne i sentrale fag som tørrmuring, tømring, treskjæring og smedarbeid – det vil gjøres erfaringer på samspillet mellom de ulike fagene på byggeplassen som kan avdekke ny kunnskap om hvordan en byggeplass i norsk middelalder fungerte. Vel så viktig og interessant er koblingen mellom de tradisjonelle håndverkene og mer akademiske fag. Her er særlig samspillet mellom håndverkerne og arkitekter sentralt, da prosjektet både krever gode mål og uttegninger av løsninger i forkant, og nye detaljerte tegninger av løsninger som avdekkes gjennom praktisk utprøving og forskning. En 3D-skanning av Borgund stavkirke kan også være et nyttig

verktøy for håndverkerne som skal bygge rekonstruksjonen uten daglig fysisk tilgang til originalen. Fagskolen Innlandet og NIKU er to av miljøene som eventuelt kan bidra med dette.

Prosjektet er også egnet for følgeforskning innenfor andre deler av akademien.

Den kompetansen som bygges i dette prosjektet vil være viktig for kulturminnevernet i Norge i generasjoner framover.

Dokumentasjon

Et så omfattende prosjekt, der varig læring om stavkirkene som konstruksjon er et mål, vil kreve betydelig fokus på løpende dokumentasjon. Dette kan være i form av bilder, video, uttegning, beskrivelse og dokumentasjon av ny kunnskap, tekniske beregninger og rapporter. Her vil flere personer, miljøer og plattformer kunne brukes:

- Ansvarlig dokumentator, med ansvar for å koordinere og tilrettelegge løpende dokumentasjon, samt utarbeidelse av prosjektrapporter
 - Blogg og Instagram for fortløpende dokumentasjon, øyeblikksbilder og kommunikasjon mot publikum. Vekt på faglig innhold og formidling av kompetanse. Skrives/illustreres av involverte håndverkere eller andre som følger prosessen tett
 - Detaljdokumentasjon og beskrivelse av tekniske løsninger, beregninger og utførelse i forbindelse med praktisk prøving. Vil måtte involvere arkitekter eller personer med tilsvarende teknisk kompetanse
 - Kompetansemiljøer som lager punktdokumentasjon, for eksempel gjennom samlinger for studenter
 - «Populærvitenskapelig» dokumentasjon som følger prosessen i hele sin bredde, se også kapittel om formidling.
 - Lage montere/ permanent utstilling som viser detaljer fra ulike deler av byggeprosessen på stedet (fysiske kopier av valgte løsninger, filmer som viser arbeidet som ble gjort, begrunnelser for de valg som ble gjort). Denne kan fungere både som en attraksjon for Setesdalsmuseets ordinære gjester, og som en referanse for håndverkere som kommer for å lære om byggeprosessen etter at bygget er ferdig

Det er svært viktig for prosjektets verdi over tid at alle prosesser i byggingen dokumenteres og nedtegnes for framtidig referanse og kunnskapsbygging.

Formidling

Et prosjekt av denne størrelsen vil favne bred interesse fra et lokalt, nasjonalt og internasjonalt publikum. Det er derfor viktig at man fra begynnelsen legger til rette for god formidling av prosjektet. Formidling kan foregå på flere plan, og på ulikt detaljeringsnivå. Noen sentrale områder når vi snakker om formidling er:

- Prosjektet er lett synlig og tilgjengelig fra Rv9, som er en av de viktigste transportårene for turister som reiser via Kristiansand til de vestnorske fjordene. Det er stor turisttrafikk gjennom sommerhalvåret, og byggeprosjektet vil ha en stoppeffekt for et betydelig antall reisende. Det er derfor viktig at det rundt byggeplassen tilrettelegges for at turister og tilreisende kan få et innblikk i byggeprosessen uten at denne trafikken er til hinder for det arbeidet som skal gjøres. Dette kan gjøres gjennom å tilrettelegge en egen logistikk for tilreisende rundt byggeplassen, og gjerne styring av tilreisende gjennom tilrettelagte, guidede turer rundt byggeplassen der det gis oppdatert informasjon om byggeprosessen på ulike språk. Samarbeid med Setesdalsmuseet og lokalt reiseliv vil være særlig viktig her.
- Formidling til barn, unge og lokalbefolkning. Det legges opp til at barn og unge lokalt i regionen skal kunne få god formidling om prosjektet gjennom eksempelvis aktivitetsdager, familiedager, utflukter, fortellinger o.l. Dette kan tilrettelegges for barn fra barnehagealder og opp til videregående skole, familier og lokalbefolkning generelt.
- Formidling av forskning. Gjennom grubleseminarene som planlegges vil det i de fleste tilfeller være mulig å kombinere disse med en dag med publikumsrettet formidling. Her vil man kunne fortelle mer om forskning og kunnskapsutvikling, og hva det betyr for forståelsen av bygget og for videre framdrift i prosjektet.
- Formidling av forskning på nasjonale og internasjonale fagarenaer. For fagpersonene involvert i prosjektet, vil formidling om prosjektet på ulike fagarenaer i Norge og utlandet være viktig.
- Formidling via medier. Prosjektet vil tiltrekke seg oppmerksomhet fra nasjonale og internasjonale medier, fokus på hva som formidles når gjennom pressen vil være en viktig oppgave. Stiftelsen Setesdal stavkyrkje skal ha det overordnede ansvaret for medie håndtering i prosjektet.
- Populærformidling. NRK Sørlandet jobber med konseptutvikling av et mulig tv-konsept der byggeprosjektet og persongalleriet rundt prosjektet følges. Personene bak den pågående konseptutviklingen sto bak utviklingen av Dyrepasserne, som har gått sin seiersgang på TV2. Konseptet er i en utviklingsfase, og er per i dag ikke antatt av NRK sentralt.

Innsatsfaktorer

Norsk håndverksinstitutt

Norsk håndverksinstitutt ønsker å ha en ledende rolle i prosjektet, og vil i særlig grad bidra med tilførsel av relevant kompetanse fra tidligere, nåværende og framtidige håndverksstipendiater og andre personer med relevant kompetanse fra prosjekter/programmer vi gjennomfører nå eller i framtid, eller har gjennomført tidligere.

Håndverksstipendiater

Den treårige stipendiatorordningen for håndverkere ved Norsk håndverksinstitutt legger til rette for å videreføre og utvikle forskjellige håndverksfag. Gjennom praktisk tilnærming skal stipendiatene fordype seg i prosesser, problemstillinger og praksiser som er sentrale i tradisjonelt håndverk.

Et godt stipendiatprosjekt bør ha to hovedfokus: håndverkeren og håndverket. Norsk håndverksinstitutt legger vekt på at stipendiatprosjektet både skal bidra til å øke håndverkerens kunnskap, utøvende nivå og nettverk innenfor sitt fag. Samtidig skal stipendiatprosjektet tilføre håndverksfaget ny kunnskap og utvide rammene for faget. Dette kan for eksempel skje gjennom bevaring av teknikker og kunnskap som er i ferd med å gå i glemmeboka fordi tradisjonsbærerne faller fra, eller det kan skje ved gjenoppdaging av teknikker og kunnskap som ikke lenger har levende tradisjonsbærere.

Stipendiatorordningen blir sentral i et slikt prosjekt, og vi foreslår å styrke eksisterende ordning med 3-6 nye stipendiatstillinger som har prosjekter direkte knyttet til rekonstruksjonsarbeidet. Dette kommer i tillegg til det bidraget tidligere og nåværende stipendiater innenfor relevante fagområder vil tilføre prosjektet.

Bygging av takrytter som stipendiatprosjekt

I samarbeid med Hans Marumsrud vil Norsk håndverksinstitutt, med oppstart i september 2023, dedikere ett treårig håndverksstipendiat til bygging av en fullstendig kopi av takrytteren til Borgund stavkirke. Dette er viktig for å videreføre kunnskapen til Hans Marumsrud, og et sentralt element i det totale stavkirkeprosjektet. Det er naturlig at den ferdige takrytteren går inn i den ferdige stavkirken.

Bygging av takrytter vil skje i en byggehall i Tinn i Telemark, og fraktes til byggeplass etter ferdigstillelse, mens stavkirkens øvrige konstruksjon må bygges på byggeplass. Tømrer Åsmund Stormoen fra Åmot er ansatt i dette stipendiatet.

Det vil bli behov for å supplere dette stipendiatet med komplementerende stipendiater i treskjæring, smedfaget og eventuelt tørmurerfaget i årene som kommer. I 2024 prioriteres ansettelse av treskjærer.

Takrytterprosjektet er spesifikt rettet mot å videreføre kompetanse Hans Marumsrud bygget opp gjennom Riksantikvarens stavkirkeprogram, og Riksantikvaren går derfor også inn med midler til gjennomføring av prosjektet.

Tidligere håndverksstipendiater

Norsk håndverksinstitutt har en rekke tidligere stipendiater innenfor aktuelle fagområder som vil kunne ha sentrale roller i prosjektet, blant andre:

- Hans Marumsrud – en av Norges fremste eksperter på lafting og lafteteknikker, samt restaurering av stavkirker. Var sentral i Stavkirkeprogrammet, og er faglig ansvarlig for stavkirkeprosjektet
- Ellev Steinsli – snekker med spesialisering på dører og vinduer. Har i sitt stipendiatprosjekt jobbet mye med materialkvalitet

- Terje Granås – smed – verktøyproduksjon, beslag og ornamentikk
- Boni Wiik – treskjærer. Jobber blant annet med kopi av Urnesportalen i regi av Fortidsminneforeningen
- Trond Oalann, tradisjonell tømring
- Anne Louise Gjør– maler, dekorasjonsmaling
- Erlend Mæhlum – maler

Hospitanter

Gjennom prosjektet Ungt tradisjonshåndverk ansetter Norsk håndverksinstitutt, i samarbeid med museer, unge tradisjonshåndverkere til et halvt års hospitering der de får jobbe med å utvikle seg i faget sitt, bidra i museets produksjon og delta i formidling. Vi ser for oss å bruke inntil seks hospitanter fra Ungt tradisjonshåndverk i ulike faser av prosjektet. *Hospitantene i Ungt tradisjonshåndverk er finansiert av Sparebankstiftelsen DNB, og regnes derfor ikke inn i egenfinansieringen fra Norsk håndverksinstitutt.*

Dokumentasjons- og opplæringsprosjekter

Gjennom et stort antall dokumentasjons- og opplæringsprosjekter har Norsk håndverksinstitutt samarbeidet med mange utøvere med svært høy kompetanse i sine fag. Flere av disse vil være aktuelle å hente inn i prosjektet.

Norsk håndverksinstitutt vil også legge til rette for at deler av prosjektet kan gjennomføres som dokumentasjons- og opplæringsprosjekter innenfor instituttets prosjektrammer. Dette kan eksempelvis være produksjon av låser og beslag, smidd spiker eller andre relevante, avgrensede områder knyttet til byggingen.

Stiftelsen Setesdal stavkyrkje

Etter 5 år med dugnadsarbeid fikk Stiftelsen Setesdal stavkyrkje i desember 2022 bevilget midler fra Agder fylkeskommune til en fast ansatt prosjektleder i full stilling. Bakgrunnen for dette var å kunne sikre framdriften i prosjektet, og følge opp arbeidsoppgaver som vokste seg større enn det som var mulig å holde unna basert på dugnadsarbeid alene. Gjennom samarbeidet med Norsk håndverksinstitutt har prosjektet blitt løftet fra å være lokalt forankret til å bli et nasjonalt opplærings-, forsknings- og referanseprosjekt med hovedfokus på håndverkstradisjoner og handlingsbåren kunnskap. Stiftelsens interesser i prosjektet er fortsatt de synergiene man lokalt ser at ei stavkirke kan skape i Setesdal, både med tanke på turisme, lokalt næringsliv, nye arbeidsplasser og visjonen om et framtidig nasjonalt senter for middelalderbygg på Rysstad.

Det er viktig for Stiftelsen å sikre det lokale engasjementet i prosjektet gjennom å knytte til oss ressurser og fagpersoner i et allerede godt etablert fagmiljø innenfor bygningsvern i Agder. Man ønsker å beholde så mye som mulig av den kompetansen prosjektet vill generere, slik at stavkirka kan fortsette å være en arena for læring og formidling av håndverkstradisjoner også etter endt byggeperiode. Stiftelsen presiserer at stavkirka ikke skal vigsles, men benyttes som et kulturbygg med funksjon som formidlingsarena, museum og kulturscene. I 2019 kom spel, dans og sang (stev og stevjing) fra Setesdal på UNESCOs representative liste for immateriell kulturarv. Det er et ønske fra Stiftelsen side at stavkirka skal benyttes av UNESCO-prosjektet til framvisning av Setesdals immaterielle kulturarv. UNESCO-prosjektet har i dag kontorer i Setesdalsmuseet, vis-a-vis byggetomta til stavkirka.

Økonomisk bidrag

Stiftelsen Setesdal stavkyrkje skal bidra med opptil 40 millioner kroner inn i prosjektet. Dette omfatter spesifikke utgiftsposter som tømmer og transport til byggeplass, kost og losji, lokal prosjektleder og bygghytte/stillas. Dugnad og frivillig arbeidsinnsats fra Stiftelsens medlemmer vil også utgjøre en betydelig del av den lokale innsatsfaktoren i prosjektet. Stiftelsens økonomiske bidrag i prosjektet hentes gjennom søknader til offentlige og private kulturfond, samt gjennom lokale finansielle bidrag.

Overordnet økonomisk ansvar

Som prosjekteier og byggherre har Stiftelsen Setesdal stavkyrkje påtatt seg ansvaret for økonomisk styring og administrasjon i prosjektet. Dette vil kreve at Stiftelsen leier inn eller ansetter kompetanse til å håndtere lønnskjøringer, regnskap og andre tjenester knyttet til økonomisk håndtering og rapportering i prosjektet. Det tas høyde for at et slikt arbeid vil kunne ha varierende kostnader gjennom prosjektperioden, men det kalkuleres med en minimumskostnad på kr 2 500 000,- for utgifter til regnskap, revisjon og administrasjon.

Lokal prosjektleder

Stiftelsen bidrar med finansiering av lokal prosjektleder i full stilling gjennom hele prosjektets varighet. Det arbeides nå med å sikre midler til prosjektlederstillingen for de neste fire årene (inneværende valgperiode for fylkestinget) gjennom en fast budsjettpost hos Agder fylkeskommune.

Lokal prosjektleders arbeidsoppgaver vil hovedsakelig være å sørge for at Stiftelsens økonomiske forpliktelser i prosjektet overholdes, prosjektledelse og samarbeid opp mot lokale samarbeidspartnere, og nødvendig tilrettelegging lokalt for at framdriftsplan skal kunne overholdes. Stiftelsens lokale samarbeidspartnere er Agder fylkeskommune, Valle kommune, Aust-Agder museum og arkiv, Setesdal bygningsvernssenter og Valle Sparebank.

Byggetomt

Stiftelsen Setesdal stavkyrkje bidrar med byggetomt til prosjektet. Gjennom avtale med Setesdalsmuseet eigedom IKS og Valle kommune vil vi stille området Bjugsbakk disponibelt for prosjektet. Området er i dag regulert til museumsformål, men det kreves en ny og utbedret reguleringsplan for å sikre god infrastruktur både under og etter byggeprosess. Dette arbeidet gjøres av Valle kommune, og inngår som en del av den lokale innsatsen i prosjektet. Byggetomta er per i dag ikke taksert, men den bør ses som et lokalt økonomisk bidrag inn i prosjektet.

Fortidsminneforeningen

Fortidsminneforeningens primære mål med deltakelse i stavkirkeprosjektet er videreføring av håndverkskompetanse og ny forskning på stavkirkenes konstruksjon.

Fortidsminneforeningen bidrar med en sentral administrativ ressurs til prosjektet, og har også klart nødvendig tilgang til Borgund stavkirke og andre av Fortidsminneforeningens stavkirker for prosjektet. Videre er prosjektet gitt tilgang til Fortidsminneforeningens arkiver, og de vil bidra med faglig rådgivning etter avtale.

Fortidsminneforeningen vil også kunne arrangere kurs for elever/lærlinger/unge håndverkere under forutsetning av at disse finansieres gjennom prosjektet. De har kapasitet til å gjennomføre 2-3 kurs med 8-12 deltakere per år.

Erfaringer og kompetanse som bygges opp gjennom Fortidsminneforeningens prosjekt «Treets mester» (kopiering av Urnesportalen) vil bli viktige i arbeidet med skjæring av portal til kirken.

Fortidsminneforeningen vil i tillegg legge inn et storkurs, Håndlagkurs for unge håndverkere, til en verdi av 600 000 kr i prosjektet. Dette kurset vil inngå i den totale finanseringen av prosjektet.

Riksantikvaren

Riksantikvaren har i sitt mandat førstelinjansvar for stavkirkene. Dette innebærer også et faglig ansvar. Videre skal Riksantikvaren jobbe strategisk for å styrke kompetanse- og kunnskapsutvikling innen tradisjonshåndverk, og bidra til videreutvikling av arbeidet med dokumentasjon og ivaretagelse av kunnskap og kompetanse knyttet til antikvarisk istandsetting og vedlikehold.

Riksantikvarens oppgave er først og fremst å bevare den fysiske kulturarven, og medvirkning i reising av kopier av kulturminner som fremdeles eksisterer ligger generelt utenfor Riksantikvarens arbeidsoppgaver. Kunnskaps- og kompetanseutviklingen som skal foregå i prosjektet er likevel interessant for Riksantikvaren, ikke minst at prosjektets varighet gjør det mulig for

utdanningsinstitusjonene å legge deltakelse i prosjektet inn i egne opplæringsplaner for utvikling av håndverkskompetanse over tid.

En viktig forutsetning for Riksantikvaren er at målet om at det fremskaffes ny kunnskap om den opprinnelige byggeprosessen ved Borgund stavkirke blir fulgt opp på en god og forsvarlig måte. Det forutsettes også at forskningen gjøres transparent og etterprøvbar. Riksantikvaren mener det er essensielt at det opprettes et fagråd bestående av både håndverkere og arkitektur-, kunst- og kulturhistorikere. Fagrådet må være operativt gjennom hele prosessen.

Riksantikvaren ser det verdifulle i håndverksutviklingen prosjektet representerer, og er på noen vilkår positive til å delta økonomisk inn i prosjektet. Riksantikvaren vil uansett bidra inn i kunnskapsutviklingsdelen av prosjektet, blant annet ved å kunne arrangere fagseminarer og grubleseminarer i deres lokaler. Riksantikvaren var også vertskap for oppstartsseminar i prosjektet 1. juni 2023.

Utover dette har Riksantikvaren gått inn med 500 000 kroner i stipendiatprosjektet rekonstruksjon av takrytter for årene 2023 og 2024, med mulighet for å søke ytterligere midler for årene 2025 og 2026.

Aust-Agder museum og arkiv (Setesdalsmuseet, Setesdal bygningsvernssenter)

Aust-Agder museum og arkiv (AAMA) er svært positive til prosjektet, og ser at prosjektet kan skape en unik plattform for formidling av kunnskap og historie, og økt interesse for tradisjonshåndverket.

AAMA har etablerte fagmiljøer i Setesdal, og har mye kompetanse innen bygningsvern, formidling og dokumentasjon. Setesdal bygningsvernssenter har fagressurser med lang erfaring fra gjennomføring av restaurerings- og rekonstruksjonsprosjekter, med særlig kompetanse på middelalderbygg.

Sammen med Agder fylkeskommune er Setesdal bygningsvernssenter aktive innen kurs- og temasamlinger om bygningsvern og tradisjonshåndverk. AAMA ser det som naturlig å knytte mye av denne aktiviteten til stavkirkeprosjektet. Kompetanseheving for ansatte ved museet og andre lokale håndverkere gjennom prosjektet er positivt både for framtidig vedlikehold av stavkirka og for vedlikehold av den viktige bygningsarven i Setesdal.

AAMA kan tilby ressurser for utleie til prosjektet, og vil også legge til rette for utleie av relevante lokaler (laftehall, møterom, kontorplasser), verktøy og maskiner til prosjektet.

NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning)

NIKUs primære interesse for å delta i prosjektet ligger i utvikling av kunnskap og forståelse av stavkirkene som bygningstype. I tillegg til økt kunnskap om stavkirkene, ser NIKU at prosjektet vil bidra til metodeutvikling innenfor dokumentasjon, 3D-skanning og oppmåling.

NIKU har lang erfaring i dokumentasjon og oppmåling av eldre bygninger, og har erfaring med rekonstruksjon av bygninger, både fysisk og digitalt. Mest relevant i denne sammenhengen er NIKUs arbeid med rekonstruksjonen av Heimaey stavkirke på Island, bygget som en kopi av Haltdalen stavkirke.

NIKU vil særlig kunne bidra med kunnskap om den stående stavkirken i Borgund. I 1860-årene ble kirken restaurert under ledelse av arkitekt Christian Christie. Dette var en gjennomgripende restaurering hvor blant annet hvelvet i kirken ble fjernet fordi man trodde dette var et senere tillegg. Senere forskning har kommet til at dette var en del av den opprinnelige konstruksjonen. Under restaureringen ble kirken komplettert på bakgrunn av den kunnskapen og forståelsen man hadde i 1860-årene. Borgund stavkirkes restaureringshistorie har aldri vært skrevet. I arkivverket finnes mye viktig informasjon som dokumenterer middelalderkirkene, som kirkeregnskaper og beretninger gjort i forbindelse med visitaser. For Borgund stavkirke har dette materialet aldri vært systematisk gjennomgått.

Tidligere oppmålinger av Borgund stavkirke har vært gjort manuelt, og har stor feilmargin. NIKU kan dokumentere Borgund stavkirke med en 3D-skanner og utarbeide et nytt tegningssett som kan brukes i rekonstruksjonsarbeidet. 3D-dokumentasjonen vil også kunne avsløre detaljer og eksakte dimensjoner i for eksempel veggtiljer, noe som ikke vil være mulig med tradisjonell oppmåling.

En fullstendig oppmåling av Borgund stavkirke vil medføre et sammenhengende dokumentasjonsarbeid inkludert 3D-skanning og fotogrammetri med inntil en ukes arbeid i felt, og påfølgende etterarbeid hos NIKU i Oslo. NIKU vil sette to personer på prosjektet (arkitekt Bjørg Agasøster og kunsthistoriker og fotograf Kjartan Hauglid). Dokumentasjon av stavkirken gjøres best når det ikke er for mye snø og vegetasjon, og bør fortrinnsvis gjennomføres tidlig på våren (april/mai). Det er dessuten viktig at kirken ikke er åpen for publikum på tidspunktet for dokumentasjonen. Arbeidet bør derfor gjennomføres før kirken åpner for sommersesongen.

NIKU ser for seg å søke offentlig støtte til arbeid med kildegjennomgang og rapport som redegjør for Borgund stavkirkes restaureringshistorie, samt til arbeidet med fullstendig oppmåling av kirken, herunder 3D-skanning og fotogrammetri.

Agder fylkeskommune

Agder fylkeskommune har vært inne med betydelige ressurser i prosjektet over tid, blant annet gjennom finansiering av georadarundersøkelse av stavkirketomta etter Hylestad stavkirke, og finansiering av prosjektleder Sandra Birkenes sin stilling i 2023.

Vedtaket om støtte til prosjektlederstillingen fra desember 2022 synliggjør et tydelig ønske om å bidra faglig og økonomisk inn i prosjektet, og fylkeskommunen er innstilt på finansiering av denne stillingen for hele prosjektperioden når en tydelig organisering og rollefordeling er på plass.

Fylkeskommunen har tre bygningsvernssenter i regionen, der et er samlokalisert med bygningsvernssenteret til Setesdalsmuseet. Bygningsvernssenteret har som sentral arbeidsoppgave å bygge opp håndverkskompetansen i fylket. Senteret har erfaring med formidlingsarbeid, opplæringsprosjekter, kurs og arrangementer, og vil slik kunne bidra med kunnskap og ressurser inn i arbeidet ved behov. Bygningsvernssenteret har også egne budsjettmidler til kurs, arrangementer og opplæringsprosjekter.

Bygningsvernssentrene i Agder arbeider i dag med to relevante prosjekter i samarbeid med Stiftelsen Setesdal stavkyrkje. Det er etablert kontakt med AT skog om kartlegging av virke som kan være aktuelt for stavkirkeprosjektet spesielt, og til istandsetting av eldre bygg generelt. Dette ses i sammenheng med utvidelse av eksisterende materialbank på Setesdalsmuseet. I tillegg jobbes det med et prøveprosjekt på blestring av myrmalm til smibart stål på Hovden, i samarbeid med Destinasjon Hovden og Bykle kommune. Tanken er å etablere en formidlingsarena og et fagmiljø der det kan hentes ut stål til verktøy og/eller deler av stavkirka.

Prosjektet bygger opp under flere målsettinger gitt gjennom Regionplan Agder 2030:

- Arbeidet med at riksveg 9 skal få status som Nasjonal turistveg
- Verdiskaping knyttet til kystkultur, kulturarv i indre bygder og trehusbyene
- Samarbeid mellom kultursektoren og reiselivet om kulturturisme
- Tilrettelegging av kulturelle satsinger og regionens kulturarv for helhetlig attraksjonsutvikling
- Etablering og videreutvikling av bygningsvernssentere
- Styrking av samarbeid med frivillig sektor om kulturminnevern

Setesdal har mange bygninger fra middelalderen, og det er en uttalt målsetting om å etablere fagmiljøet i dalen som et nasjonalt senter for middelalderbygg. Stavkirkeprosjektet bygger opp under denne målsettingen.

Valle kommune

Valle kommune er svært positive til planene om å realisere ei stavkirke på Rysstad, og mener dette har ringvirkninger og effekter både for tradisjonshåndverk, kulturhistorie og museumsmiljøet, så vel som for reiselivet og lokalt næringsliv for øvrig.

Kommunen har allerede bidratt til prosjektet på flere måter:

- Valle kommune ga 75 000 kr i stiftelseskapital
- I 2022 ble det bevilget 40 000 kr til forprosjektet
- Kultur- og fritidsleder i kommunen har hatt styreplass siden etableringen av Stiftelsen Setesdal stavkyrkje
- Valle kommune har påtatt seg ansvaret for å gjennomføre regulering og arealplanlegging av det aktuelle området, og har bevilget 300 000 kr til dette arbeidet. Reguleringsarbeidet er startet opp.
- Kommunen har tatt initiativ til å engasjere juridisk bistand til å lage avtaler om bruk av arealet der stavkirka skal stå. Det er Setesdalsmuseet Eigedom IKS, der Valle kommune er en av tre eiere, som eier grunnen. Kommunen tar også kostnaden ved avtaleutformingen.
- Kommuneadministrasjonen og Stiftelsen Setesdal stavkyrkje gjennomfører regelmessige kontaktmøter, gjennomsnittlig annenhver måned. Formålet er gjensidig oppdatering og identifisering av viktige oppfølgingspunkter. På møtene stiller kultur- og fritidsleder, teknisk leder og næringsrådgiver i tillegg til kommunedirektøren.

Valle kommune ønsker å være en aktiv tilrettelegger og samarbeidspartner. Utover det som er beskrevet ovenfor vil det framover være naturlig å vurdere økonomiske bidrag, både til planlegging og gjennomføring av selve hovedprosjektet, særlig om dette kan være utløsende for gjennomføringen. Nivået på bidrag fra Valle kommune må avgjøres av kommunestyret, normalt i sammenheng med budsjettarbeidet hver høst.

Hjerleid Handverksskole AS

Hjerleid Handverksskoles primære mål med deltakelse i prosjektet er at elevene skal ha et faglig utbytte av å lage/utforme/planlegge og dokumentere elementer knyttet til prosjektet. Prosjektet er interessant for både smedfaget, treskjærerfaget, tømrerfaget, malerfaget og eventuelt også møbelsnekkerfaget ved skolen.

Andre viktige mål er å erfare tverrfaglig kunnskap, nettverksbygging med erfarne håndverkere og erfaring med å jobbe med autentiske prosesser, arbeidsmetoder, verktøy og materialer. Flere deler av prosjektet er godt egnet for lærlinger.

Man ønsker også å bidra til å gjøre Hjerleid bedre kjent som en arena for rekruttering til tradisjonshåndverksfagene, og bidra til å heve statusen til tradisjonshåndverk.

Skolen kan tilby lærere/håndverkere som kan holde kurs/workshops i treskjæring, smiing, materiellære, skogvurdering m.m. Skolen er også deltaker i et forskningsprosjekt om bleking av trær/skogforskning sammen med Riksantikvaren, NIBIO/Ås-miljøet og Stange-Romedal allmenning som bør være relevant for stavkirkeprosjektet.

Skolen ønsker å delta med elever og lærlinger på byggeplass i Setesdal gjennom flere perioder, slik at elevene opplever fellesskapet med de andre håndverkerne, og ser sammenhengen i hele byggeprosjektet. Deler av skolens innsats kan deles mellom arbeid i Setesdal og arbeid på skolen.

Gruppestørrelser på byggeplass vil normalt være 3-10 elever + lærere, dersom flere fag er til stede samtidig kan gruppestørrelser være opp til 25 personer.

Skolen vil bidra med arbeidsinnsats og kunnskapspersoner, men siden Hjerleid er en skole med begrensede ressurser bør reise og opphold i Setesdal dekkes av prosjektet.

Skolen ønsker å delta på befarings i Borgund dersom det blir anledning til dette.

Fagskolen Innlandet

Fagskolen Innlandet har et bredt utdanningstilbud, der flere av tilbudene vil ha relevans for stavkirkeprosjektet. Først og fremst gjelder dette skolens utdanningstilbud innen bygningsvern og bygg og treteknikk, men det kan også være aktuelt å involvere andre studietilbud, som studietilbudet i informasjonsmodellering (BIM), som blant annet jobber med 3D-modellering.

Fagskolen Innlandet ønsker å involvere seg i prosjektet, og vil i samråd med prosjektet se på når og hvordan deres involvering kan tilpasses byggeprosessen i Setesdal og skolens fag- og studieplaner. Detaljering av dette vil skje i løpet av 2024, med et mål om at skolen deltar i prosjektet fra 2025.

Tradisjonshåndverk opplæringskontor (TrHå)

Tradisjonshåndverk opplæringskontor (TrHå) er en del av Museene i Akershus, og et av to opplæringskontorer som jobber spesifikt med de små, verneverdige fagene. Opplæringskontoret har eksistert i 30 år, og hatt mer enn 200 lærlinger i 40 små tradisjonsfag.

For TrHå vil prosjektet være en arena der lærlinger i aktuelle fag kan ha deler av sin praksis og opplæring.

Tidslinje/framdriftsplan

År	2023
Trinn	Forprosjekt
Tid	Hele 2023
Oppgaver	Ansette administrasjon og knytte til seg praktisk kjernekompetanse Administrasjon: Prosjektleder, lokal leder Setesdal, kurs- og hospiteringsansvarlig, dokumentator Praktisk kjernekompetanse: Fagansvarlig, fagansvarlig byggeplass Setesdal, 4 erfarne tømmerere, assistent tømmerer, smed, treskjærer og murer
	Grunnleggende oppgaver og avklaringer: - Bestemme om kirken skal bygges med spontak og apsis - Lage liste over tømmerbehov - Liste over alle deler, oversikt over hvilke vi har mål på - Liste over mål og detaljer vi mangler - Oversikt over tilgjengelige detaljtegninger - Befaring Borgund stavkirke med alle ansatte og andre relevante deltakere - Befaring i skog med håndverkere/praktisk kjernekompetanse - Oppstartseminar/Stavkirkeseminar hos Riksantikvaren 1. juni 2023
Trinn	Trinn 1
Tid	Høst 2023
Oppgaver	Tømmer I skogen: Utplukking/blinkning av tømmer til grunnstokker og en del av det opphøyde midtskipet.
År	2024
Trinn	Trinn 2
Tid	Hele året
Oppgaver	Grunnarbeid og montering av midtskip Vinter/vår før 1. mai: Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser vinter/vår 2024 I skogen: Utplukking, felling, utforming og uttransport av tømmer til grunnstokker og del av opphøyd midtskip, midtskipets staver, tenger, midtrommets sviller, knær, andreakors, midtrommets veggtiljer, midtromsveggen stavlegges underligger. Nor grovforming og tilforming av virke i skogen (forskningsarbeid). Uttransport på frossen mark/tele med hest (forsøk/praktisk forskning) Noe må tilformes på byggeplass. På byggeplass: Tomting og muring under grunnstokker. Smed smir verktøy og spiker. Treskjærer lager utskjæringer og dragehoder til takrytteren.
	Sommer/tidlig høst: Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser høst 2024 På byggeplass: Legge ut og felle sammen grunnstokker. Bygge trestillas inne mellom grunnstokkene. Konstruere 2 spill på toppen av stillaset. Utlegging og montering av stavene med deler til veggene i midtskipet. Reising og sammenfelling av staver/ vegger i midtskipet (forskningsarbeid). Montering av betor

Senhøstes:

I skogen: Utplukking og felling av virke til kne til takkonstruksjonen. Forme til kne og bruk av virke av de stokkene som blir generert fra knefelling.

Uttransport til byggeplass. 4 spesielle stokker til vindski/isbord på skipet. 4 spesielle stokker til vindski/isbord på takrytteren.

År 2025

Trinn Trinn 3

Tid Hele året

Oppgaver Midtskip og takarbeid

Vinter/vår før 1. mai:

Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser vinter/vår 2025

I skogen: Felling og grovhogging av gavlsperre, tiljer til gavlene, sperrebind, midtrommets stavlegges overliggere, stående taktro og liggende taktro.

Hugge 4 vindski/isbord. Treskjærer lager 2 dragehoder. Smed smir spiker.

Sommer/tidlig høst:

Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser høst 2025

På byggeplass: Stillasbygging utvendig, bygge platting på betene i toppen av midtskipet, hogge sammen og montere sperrebind og gavler, felle inn åser og skråspenn, montere stående taktro og liggende sulagte takbord. Felle på vindski/isbord på midtskipet.

Senhøstes:

I skogen: Utplukking og felling av knevirke til omgangen, og det virke som kommer ut fra det. Grovhogge og transportere til byggeplass.

År 2026

Trinn Trinn 4

Tid Hele året

Oppgaver Omgangsvegger på skip og kor

Vinter/vår før 1. mai:

Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser vinter/vår 2026

I skogen: Utplukking og felling av tømmer til skipets og korets omganger. Bunnsviller, staver, veggtiljer, toppsviller og strebebjelker. Korets grunnstokk. Store dimensjoner formes til i skogen, resten formes til på byggeplass. Treskjærer har klar portaler.

Smed smir spiker. Murer lager mur under kor i løpet av mai.

Sommer/tidlig høst:

Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser høst 2026

På byggeplass: Arbeid med å tilpasse og sette opp omgangsveggene på skipet og koret. Murer lager mur under bunnsvillene og punkt under hjørnestavene i skipets omgang.

Senhøstes:

I skogen: Utplukking av kne til koret. Tømmeret blir uttransportert.

År	2027
Trinn	Trinn 5
Tid	Hele året
Oppgaver	Tak til kor og skip Vinter/vår før 1. mai: <i>Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser vinter/vår 2027</i> I skogen: Utplukking, felling og uttransport av tømmer til skipets omgangs tak, omgangens nedre tak, korets nedre tak, korets midtrom og korets midtroms tak. Både stående og liggende taktro på begge tak. 2 stk. vindski/isbord på korets øvre tak. Større dimensjoner formes i skogen. Mindre dimensjoner formes på byggeplass. Treskjærer lager 1 stk. dragehode til kortaket. Smeden lager spiker. Sommer/tidlig høst: <i>Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser høst 2027</i> På byggeplass: Tilpassing og bygging av skipets nedre tak, korets midtrom og korets nedre og øvre tak. Senhøstes: I skogen: Utplukking av kne til svalganger, pluss tømmer som blir igjen av hogsten.
År	2028
Trinn	Trinn 6
Tid	Hele året
Oppgaver	Ferdigstilling Vinter/vår før 1. mai: <i>Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser vinter/vår 2028</i> I skogen: Utplukking, felling og uttransport av tømmer til svalganger. Svalens bunnsviller, brystningsvegg, brystningsbjelker, dvergarkader, ås og toppsviller. På svalen vil man ha både stående tro og sulagt liggende tro. Man må også plukke ut store stokker til 2 dørblad. Teljing og tilforming av alle deler. Høvle med skavel. Profilerer. På byggeplass: Smed lager hengsler, beslag og låser til dører. Smed lager spir og vindfløy. Murer bygger yttermurer for svalganger i mai. Sommer/tidlig høst: <i>Grubleseminar: Faglig seminar, diskusjon av planlagte prosesser høst 2028</i> På byggeplass: Tilpassing og bygging av svalganger rundt kirken. Tilpasser og monterer dører. Monterer takrytteren med spir og vindfløy. Eventuelt: Sponkle kirken: Dersom man ser at det blir dødtid inniblant kan man få tak i virke og lage takspan. Bygge apsis: Det kan være rom tidsmessig for å bygge apsis det siste byggeåret. Deler av byggetid kan antakelig komprimeres noe med utgangspunkt i hvordan man tilrettelegger for kurs og hospitering. Framdriftsplanen vil revideres underveis i prosjektet.

Økonomi

Prosjektet har en tidsramme på 6 år, med mulighet for forlengelse. Antatt budsjetttramme er 140 millioner kroner. Detaljert budsjett finnes bakerst i dokumentet.

Inntekter

Norsk håndverksinstitutt ¹	15 300
Stiftelsen Setesdal stavkyrkje ²	33 100
Riksantikvaren	1 500
Egeninnsats samarbeidspartnere	5 750
Storkurs Fortidsminneforeningen	600
Agder fylkeskommune ³	7 000
Ungt tradisjonshåndverk (Sparebankstiftelsen DNB)	2 000
Sparebankstiftelsen DNB	75 270
Totalt	140 520

Kostnader

1 fagansvarlig 6 år	6 850
Byggeplassansvarlig 6 år	6 700
Prosjektledelse 2 stillinger i 6 år	13 600
3 Fagkonsulenter i 20%, 6 år	3 600
4 håndverkere 6 år 80%	21 700
4 hospitanter 6 år 80%	21 700
3 håndverksstipendiater à 3 år	9 000
1 håndverksstipendiat (finansiert av Sparebankstiftelsen DNB)	3 000
Tørrmurer	2 400
Ungt tradisjonshåndverk-hospitanter	2 000
Reisekostnader til og fra byggeplass, 750 000,- per år	3 750
Kost og losji (10 personer, 200 døgn/år, 860,-/døgn)	9 000
Overnatting (10 personer, 200 døgn/år, 1200,-/døgn)	12 600
Annen overnatting/losji (elever/studenter)	3 000
Materialer og transport til byggeplass	3 300
Bygghytte	5 000
Stillas	
Stål til smiing / verktøy	
Administrative kostnader Norsk håndverksinstitutt	3 200
Administrative kostnader SLM	1 300
Administrative kostnader Stiftelsen Setesdal stavkyrkje	6 200
Kostnader økonomi/regnskap/revisjon (ekstern)	2 620
Totalt	140 520

Alle tall i 1000

Noter:

¹ Norsk håndverksinstitutt dekker 3 håndverksstipendiater. Disse går inn i prosjektet etter endt stipendiatperiode

² Stiftelsen Setesdal stavkyrkje dekker overnatting og kost i prosjektet, samt materialer, lokal transport, bygghytte og stillas

³ Agder fylkeskommune bidrar med en prosjektlederstilling lokalt i seks år

Referanser

Riksantikvarens stavkirkeprogram: <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/176302>

Strøm, Beate et al. (2010): Immateriell kulturarv i Norge: En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven. ABMU/Norsk Kulturråd, Oslo

Falk, E. et al (2007) Festskrift 2007, Maihaugen. Lillehammer

Gulatingslova kap. 12

Vedlegg

1. Opplæringsmatrise

Opplæring i stavkirkeprosjektet							
År/bolk	Fag	Oppdrag	Hva skal læres?	Av hvem?	Institusjon	Antall	Tid
2024	Smedfaget	Smiing av spiker	Smiing kopier av originalspiker fra Borgund stavkirke	Tilknyttet smed (Ida S Moi, Pål Lien, Lennart Hoffmann?)	Hjerleid (smedlinja)	15	Vår 2024 Høst 2024
					Odda vidaregåande skule	5	Vår 2024 Høst 2024
		Materiallære middelalder-jern	Egenskaper ved originalt jern fra stavkirker (resultater fra Smijernsprosjektet), praktiske forsøk på blestring av jern på Hovden	Steven Carpenter Ida Westmann (NTNU) jern-prosjekt Hovden	Hjerleid (smedlinja)	15	Høst 2024
					Odda vidaregåande skule	5	Høst 2024
	Tømrer-faget, byggfag	Skogsarbeid	Forsøk med rotfelling av trær til stavkirken, uttak av rot- og grenknær til konstruksjonen, deltakelse i flekking og grovtilpasning av virke i skogen og uttransportering med hest	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømrerfaget)	15	Vår 2024 Høst 2024
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2024 Høst 2024
		Grunnarbeid	Workshop knyttet til tomting og muring under grunnstokker	Haakon Aase Berit Bruvik Hans Marumsrud	Hjerleid (tømrerfaget)	15	Vår 2024 Høst 2024
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2024 Høst 2024
Deltakere (skoleklasser er telt en gang)						65	

Opplæringsmatrisa over de påfølgende sidene tar utgangspunkt i prosjektets framdriftsplan, tilbakemeldinger fra samarbeidspartnere, tilstøtende prosjekter og lokalt skoletilbud. Antall deltakere er basert på tilgjengelig kapasitet/dagens elevtall ved de ulike utdanningstilbudene. Matrisa må betraktes som ei skisse, da detaljer i planleggingen av opplæringstiltak fra år til år nødvendigvis må gjøres i samråd med den enkelte skole/institusjon.

Matrisa gir likevel en god indikasjon på hvilke fag og institusjoner som kan komme inn når og hvor i prosjektet, og omfang av ekstern deltakelse i opplæringstiltak per år. Den gir også en indikasjon på type involvering for elever og studenter fra grunnskole til universitet.

År/bolk	Fag	Oppdrag	Hva skal læres?	Av hvem?	Institusjon	Antall	Tid
2025	Smedfaget	Smiing av spiker	Smiing kopier av originalspiker fra Borgund stavkirke	Tilknyttet smed (Ida S Moi, Pål Lien, Lennart Hoffmann?)	Hjerleid (smedlinja)	15	Vår 2025 Høst 2025
					Odda vidaregåande skule	5	Vår 2025 Høst 2025
		Materiallære middelalder-jern	Egenskaper ved originalt jern fra stavkirker (resultater fra Smijernsprosjektet), praktiske forsøk på blestring av jern på Hovden	Steven Carpenter Ida Westmann (NTNU) jern-prosjekt Hovden	Hjerleid (smedlinja)	15	Vår 2025 Høst 2025
					Odda vidaregåande skule	5	Vår 2025
		Middelalder-beslag	Introduksjon til forskjellige stiler og geografiske regioner for ulike typer beslag fra middelalderkirker/stavkirker	Torill Thømt Steven Carpenter	Hjerleid (smedlinja)	15	Høst 2025
					Odda vidaregåande skule	5	Høst 2025
	Tømrer-faget, byggfag	Skogsarbeid	Felling og grovhogging av gavlsperrer, tiljer og sperrebind	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømrerfaget)	15	Vår 2024 Høst 2024
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2024 Høst 2024
		Byggeplass	Workshop knyttet til hogging og montering av sperrebind og gavler, innfelling av åser og skråspenn	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømrerfaget)	15	Vår 2024 Høst 2024
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2024 Høst 2024
			Tilpassede opplegg for andre videregående skoler	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Øvrige videregående skoler	30	Vår 2024 Høst 2024
	Treskjærer-faget	Dragehoder	Workshop med treskjærerstipendiat, dragehoder	Treskjærer-stipendiat	Hjerleid (treskjærer-faget)	5	Vår 2025
	Bygnings-vern	Punktdoku-mentasjon	Utvikle og implementere rutiner for punktdokumentasjon av rekonstruksjonsarbeid	Fagskolen Innlandet	Fagskolen Innlandet	40	Høst 2025
		Byggeplass	Workshop knyttet til rekonstruksjonsarbeid og praktisk håndverksforskning	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Fagskolen Innlandet	40	Høst 2025
					NTNU	20	Høst 2025
	Arkitekt	Byggeplass	Workshop	NTNU	NTNU	30	Høst 2025
Deltakere (skoleklasser er telt en gang)						190	

År/bolk	Fag	Oppdrag	Hva skal læres?	Av hvem?	Institusjon	Antall	Tid
2026	Smedfaget	Smiing av spiker	Smiing kopier av originalsaker fra Borgund stavkirke	Tilknyttet smed (Ida S Moi, Pål Lien, Lennart Hoffmann?)	Hjerleid (smedlinja)	15	Vår 2026 Høst 2026
					Odda vidaregåande skule	5	Vår 2026 Høst 2026
		Materiallære middelalderjern	Egenskaper ved originalt jern fra stavkirker (resultater fra Smijernsprosjektet), praktiske forsøk på blestring av jern på Hovden	Steven Carpenter Ida Westmann (NTNU) jern-prosjekt Hovden	Hjerleid (smedlinja)	15	Vår 2026 Høst 2026
					Odda vidaregåande skule	5	Vår 2026 Høst 2026
		Middelalder-beslag	Introduksjon til forskjellige stiler og geografiske regioner for ulike typer beslag fra middelalderkirker/stavkirker	Torill Thømt Steven Carpenter	Hjerleid (smedlinja)	15	Høst 2026
					Odda vidaregåande skule	5	Høst 2026
	Tømrer-faget, byggfag	Skogsarbeid	Felling av tømmer til skipets og korets omganger. Bunnsviller, staver, veggtiljer, toppsviller og strebebjelker, korets grunnstokk. Grovtilvirkning i skogen. Høst: Utplukking av kne til koret. Uttransportering av tømmer	Hans Marumrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømrerfaget)	15	Vår 2026 Høst 2026
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2026 Høst 2026
		Byggeplass	Workshop knyttet til hogging og montering av sperrebind og gavler, innfelling av åser og skråspenn	Hans Marumrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømrerfaget)	15	Vår 2026 Høst 2026
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2026 Høst 2026
			Tilpassede opplegg for andre videregående skoler	Hans Marumrud Anders Dalseg	Øvrige videregående skoler	30	Vår 2024 Høst 2024
		Muring	Muring av mur under kor - workshop med tørmurer	Haakon Aase Berit Bruvik	Hjerleid (tømrerfaget)	15	Vår 2026
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2026
	Treskjærer-faget	Portal og dragehoder	Workshop med treskjærer - portaler, dragehoder og andre treskjærerarbeider	Treskjærer-stipendiat	Hjerleid (treskjærer-faget)	5	Vår 2026
	Bygnings-vern	Punktdokumentasjon	Utvikle og implementere rutiner for punktdokumentasjon av rekonstruksjonsarbeid	Fagskolen Innlandet	Fagskolen Innlandet	40	Vår 2026 Høst 2026
		Byggeplass	Workshop knyttet til rekonstruksjonsarbeid og praktisk håndverksforskning	Hans Marumrud Anders Dalseg	Fagskolen Innlandet	40	Vår 2026 Høst 2026
					NTNU	20	Vår 2026 Høst 2026
	Arkitekt	Byggeplass	Workshop	NTNU	NTNU	30	Høst 2026
	Storkurs	Byggeplass	Storkurs for unge håndverkere i regi av Fortidsminneforeningen	Hedda Skagen Paulson	Fortidsminneforeningen	25	Tid ikke fastsatt
Deltakere (skoleklasser er telt en gang)						215	

År/bolk	Fag	Oppdrag	Hva skal læres?	Av hvem?	Institusjon	Antall	Tid
2027	Smedfaget	Smiing av spiker	Smiing kopier av originalspiker fra Borgund stavkirke	Tilknyttet smed (Ida S Moi, Pål Lien, Lennart Hoffmann?)	Hjerleid (smedlinja)	15	Vår 2026 Høst 2026
					Odda vidaregåande skule	5	Vår 2026 Høst 2026
		Materiallære middelalder-jern	Egenskaper ved originalt jern fra stavkirker (resultater fra Smijernsprosjektet), praktiske forsøk på blestring av jern på Hovden	Steven Carpenter Ida Westmann (NTNU) jern-prosjekt Hovden	Hjerleid (smedlinja)	15	Vår 2026 Høst 2026
					Odda vidaregåande skule	5	Vår 2026 Høst 2026
		Middelalder-beslag	Introduksjon til forskjellige stiler og geografiske regioner for ulike typer beslag fra middelalderkirker/stavkirker	Torill Thømt Steven Carpenter	Hjerleid (smedlinja)	15	Høst 2026
					Odda vidaregåande skule	5	Høst 2026
	Tømrer-faget, byggfag	Skogsarbeid	Felling og uttransportering av tømmer til takkonstruksjon. Større dimensjoner formes i skogen	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømrerfaget)	15	Vår 2027 Høst 2027
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2027 Høst 2027
		Byggeplass	Workshop knyttet til arbeidet med tilpasning og bygging av skipets nedre tak, korets midtrom og korets nedre og øvre tak	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømrerfaget)	15	Vår 2027 Høst 2027
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2027 Høst 2027
			Tilpassede opplegg for andre videregående skoler	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Øvrige videregående skoler	30	Vår 2024 Høst 2024
	Treskjærer-faget	Portal og dragehoder	Workshop med treskjærer - portaler, dragehoder og andre treskjærerarbeider	Treskjærer-stipendiat	Hjerleid (treskjærer-faget)	5	Vår 2027
	Bygnings-vern	Punktdokumentasjon	Utvikle og implementere rutiner for punktdokumentasjon av rekonstruksjonsarbeid	Fagskolen Innlandet	Fagskolen Innlandet	40	Vår 2027 Høst 2027
		Byggeplass	Workshop knyttet til rekonstruksjonsarbeid og praktisk håndverksforskning	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Fagskolen Innlandet	40	Vår 2027 Høst 2027
					NTNU	20	Vår 2027 Høst 2027
	Arkitekt	Byggeplass	Workshop	NTNU	NTNU	30	Høst 2026
Deltakere (skoleklasser er telt en gang)						190	

År/bolk	Fag	Oppdrag	Hva skal læres?	Av hvem?	Institusjon	Antall	Tid
2028	Smedfaget	Smiing av spiker	Smiing kopier av originalspiker fra Borgund stavkirke	Tilknyttet smed (Ida S Moi, Pål Lien, Lennart Hoffmann?)	Hjerleid (smedlinja)	15	Vår 2028 Høst 2028
					Odda vidaregåande skule	5	Vår 2028 Høst 2028
		Materiallære middelalder-jern	Egenskaper ved originalt jern fra stavkirker (resultater fra Smijernsprosjektet), praktiske forsøk på blestring av jern på Hovden	Steven Carpenter Ida Westmann (NTNU) jern-prosjekt Hovden	Hjerleid (smedlinja)	15	Vår 2028 Høst 2028
					Odda vidaregåande skule	5	Vår 2028 Høst 2028
		Middelalder-beslag	Introduksjon til forskjellige stiler og geografiske regioner for ulike typer beslag fra middelalderkirker/stavkirker. Workshop smiing av beslag, hengsler og andre smidde bygningsdeler	Torill Thømt Steven Carpenter	Hjerleid (smedlinja)	15	Høst 2028
					Odda vidaregåande skule	5	Høst 2028
	Tømmer-faget, byggfag	Skogsarbeid	Felling og uttransportering av tømmer til svalganger. Teljing og tilforming av alle bygningsdeler	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømmerfaget)	15	Vår 2028 Høst 2028
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2028 Høst 2028
		Byggeplass	Workshop knyttet til arbeidet med tilpasning og bygging av kirkens svalganger	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømmerfaget)	15	Vår 2028 Høst 2028
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2028 Høst 2028
			Tilpassede opplegg for andre videregående skoler	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Øvrige videregående skoler	30	Vår 2024 Høst 2024
		Hogging av spon	Workshop hogging av spon til takteking	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Hjerleid (tømmerfaget)	15	Vår 2028 Høst 2028
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)	30	Vår 2028 Høst 2028
		Muring	Muring av mur under kor - workshop med tørrmurer	Haakon Aase Berit Bruvik	Hjerleid (tømmerfaget)	15	Vår 2028
					Setesdal vidaregåande skule (byggfag)		Vår 2028
	Treskjærer-faget	Portal og dragehoder	Workshop med treskjærer - portaler, dragehoder og andre treskjærerarbeider	Treskjærer-stipendiat	Hjerleid (treskjærer-faget)	5	Vår 2028
	Bygnings-vern	Punktdokumentasjon	Utvikle og implementere rutiner for punktdokumentasjon av rekonstruksjonsarbeid	Fagskolen Innlandet	Fagskolen Innlandet	40	Vår 2028 Høst 2028
		Byggeplass	Workshop knyttet til rekonstruksjonsarbeid og praktisk håndverksforskning	Hans Marumsrud Anders Dalseg	Fagskolen Innlandet	40	Vår 2028 Høst 2028
					NTNU	20	Vår 2028 Høst 2028
	Arkitekt	Byggeplass	Workshop	NTNU	NTNU	30	Høst 2026
Deltakere (skoleklasser er telt en gang)						190	

År/bolk	Fag	Oppdrag	Hva skal læres?	Av hvem?	Institusjon	Antall	Tid
Hele perioden	Flere fag	Byggeplass	Hospitanter Ungt tradisjonshåndverk, ulike fag	Christine Sundbø Birgit Sildnes	Norsk håndverks-institutt	6	2024-2028
	Flere fag	Byggeplass	Håndverksstipendiater, ulike fag	Hilde Ekeberg	Norsk håndverks-institutt	4	2024-2028
	Grunnskole	Byggeplass	Årlig aktivitetsdag for elever fra Valle skule (ca 120 elever på barne- og ungdomstrinnet, ca 60 nye elever gjennom byggeperioden)	Stiftelsen Setesdal stavkyrkje	Valle kommune	180	2024-2028
Deltakere (skoleklasser er telt en gang)						190	
Deltakere prosjekt (opplæring)						1040	

2. Detaljert budsjett

Inntekter

Inntekter								
Tekst	År							Totalt
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	
Norsk håndverksinstitutt, administrasjon	500	500	500	500	500	500	200	3200
Norsk håndverksinstitutt, stipendiatordning	500	1500	2500	2500	1500	500	0	9000
Norsk håndverksinstitutt, prosjektmidler	300	500	500	500	500	500	300	3100
Stiftelsen Setesdal stavkyrkje	300	6500	6500	6500	6500	6500	300	33100
Riksantikvaren, tilskuddsmidler	250	250	250	250	250	250	0	1500
Riksantikvaren, egeninnsats og tjenester	100	100	100	100	100	100	0	600
NIKU, egeninnsats og tjenester	0	220	220	220	220	220	0	1100
Fortidsminneforeningen, egeninnsats og tjenester	100	100	100	100	100	100	0	600
Fortidsminneforeningen, storkurs	0	0	600	0	0	0	0	600
Hjerleid, egeninnsats og tjenester	0	150	150	150	150	150	0	750
Fagskolen Innlandet, egeninnsats og tjenester	0	0	150	150	150	150	0	600
NTNU, egeninnsats og tjenester	0	0	150	150	150	150	0	600
TrHå, egeninnsats, lærlinglønn	0	300	300	300	300	300	0	1500
Agder fylkeskommune	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	7000
Ungt tradisjonshåndverk (Sparebankstiftelsen DNB)	0	1000	1000	0	0	0	0	2000
Sparebankstiftelsen DNB	0	14110	13710	14810	14810	14310	3520	75270
Totalt	3050	26230	27730	27230	26230	24730	5320	140520

Alle tall i 1000

Kostnader

Kostnader								
Tekst	År							Totalt
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	
Fagansvarlig	250	1200	1200	1200	1200	1200	600	6850
Byggeplassansvarlig	100	1200	1200	1200	1200	1200	600	6700
Prosjektledelse Norsk håndverksinstitutt	100	1200	1200	1200	1200	1200	500	6600
Prosjektledelse Stiftelsen Setesdal stavkyrkje	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	7000
Fagkonsulenter (3 x 20% over 6 år)	0	720	720	720	720	720	0	3600
4 håndverkere 80% (kjernegruppe)	0	4340	4340	4340	4340	4340	0	21700
4 hospitanter 80% (følger kjernegruppe)	0	4340	4340	4340	4340	4340	0	21700
3 håndverksstipendiater Norsk håndverksinstitutt	500	1500	2500	2500	1500	500	0	9000
1 håndverksstipendiat Sparebankstiftelsen DNB	0	0	500	1000	1000	500	0	3000
Tørrmurer	0	480	480	480	480	480	0	2400
Hospitanter Ungt tradisjonshåndverk	0	1000	1000	0	0	0	0	2000
Reisekostnader kjernegruppe/hospitanter	0	750	750	750	750	750	0	3750
Kost og losji (10 personer, 200 døgn/år, 860,-/døgn)	100	1720	1720	1720	1720	1720	300	9000
Overnatting (10 personer, 200 døgn/år, 1200,-/døgn)	100	2400	2400	2400	2400	2400	500	12600
Annen overnatting (elever/studenter)	0	600	600	600	600	600	0	3000
Materialer og transport til byggeplass	0	660	660	660	660	660	0	3300
Bygghytte								
Stillas								
Stål til smiing/verktøy	0	1000	1000	1000	1000	1000	0	5000
Adm. kostnader Norsk håndverksinstitutt	500	500	500	500	500	500	200	3200
Adm. kostnader Stiftelsen Lillehammer museum	100	200	200	200	200	200	200	1300
Adm. kostnader Stiftelsen Setesdal stavkyrkje	200	1000	1000	1000	1000	1000	1000	6200
Kostnader økonomi/regnskap/revisjon (ekstern)	100	420	420	420	420	420	420	2620
Totalt	3050	26230	27730	27230	26230	24730	5320	140520

Alle tall i 1000